

EL CONCILI DE NICEA EN LA PROVÍNCIA ECLESIÀSTICA TARRACONENSE, PEL REV. JOSEP RIUS, DOCTOR EN FILOSOFIA I LLETRES I COL·LABORADOR D'“HISPANIA PONTIFICIA”

Jacobo Serra Jordi
devoto ex animo

I. — *Introducció*

L'Occident i l'Orient poden ésser termes antagònics parlant de races i de cultures humanes; pot parlar-se de zones en el terreny físic, però en un pla dogmàtic mai no podrà parlar-se d'aquests dos termes com si fossin antípodes. Precisament la catolicitat vol dir universalitat manifestada per una mateixa fe, un mateix dogma i un mateix pastor. Un occidental presidirà en el segle iv un concili oriental amb l'autoritat de Delegat del Vicari de Jesucrist i precisament quan hi ha més necessitat d'afermar la unitat de doctrina, perquè les heretgies comencen de desvetillar-se; occidentals seran els croats que en l'edat mitjana correran a l'Orient per restaurar el seu clima polític.

Per això un succés tan transcendental, de ressò perdurable en la legislació eclesiàstica, malgrat el pas endavant que representa el concili de Trento i més modernament la codificació de la legislació canònica, no podia passar desapercebut pel món cristià, i el Papa actual, fent-se herald de la perenne oportunitat que significa la mateixa vida de l'Església, l'ha anunciat solemnement *Urbi et Orbi*.

ANALECTA SACRA TARRACONENSIA, occidental i tot, llença als quatre vents les ensenyances d'aquest remot concili i es dedica tota sencera a commemorar un fet tan transcendental.

Ja pot dir-se que s'efuma com una llegenda la teoria, a l'estranger professada fins fa poc, que l'Església Hispànica era abans com una cosa a part de la Romana. En tots els dubtes s'acut al Bisbe dels bisbes perquè resolgui en última apel·lació, si es tracta de coses disputades, o doni una solució, si es tracta de coses essencials, amb la infal·libilitat del qual Roma és la depositària, i la

mateixa fe i disciplina dels nostres concilis és absolutament conforme a la general de l'Església.

Que el concili que commemorarem ha tingut en la nostra església aquesta conformitat, és el que procurarem glossar amb les presents ratlles, invocant abans l'Esperit Consolador amb les paraules amb què s'obrien els concilis: "Doce nos quid agamus, quo progredimur ostende, quid efficiamus operare" (Concili IV de Toledo, *Ordo celebrandi Concilium*).

II. — Col·leccions canòniques

Col·leccions cronològiques. — Formades per cada cristiandat o Església — no en el sentit de disgregació, sinó de part d'un tot — és natural que s'accomodessin a les necessitats de les respectives Esglésies. Per això llur base solien ésser els concilis generals, els concilis de la respectiva província, ultra altres de les veïnes, i els decrets generals dels papes i principalment els que responien a consultes formulades pel metropolità o a causes que succeïen a la província. Sorgiren les col·leccions ja en el segle IV, es propagaren ràpidament i augmentaren, com és natural, amb els concilis i decretals posteriors.

Per aquesta causa es distingeixen diverses classes de col·leccions canòniques. El senyor Valls i Taberner (1) ha descrit ja totes les diferents classes que es trobaven a Catalunya. Nosaltres hem de limitar-nos més en referir-nos només a les que contenen el Concili de Nicea.

Celebrant-se els primers Concilis generals a l'Orient és natural que la primera col·lecció que es formés fos la grega, que d'una manera o altra arribà a ser la base de les altres.

Nosaltres tenim la Hispana, formada ja ben aviat a base dels concilis grecs, africans, espanyols i francesos (2). Dels orientals conté els de Nicea, Ancira, Neocesarea, Gangres, Sàrdica, Antioquia, Laodicea, primer i segon de Constantinoble i el de Calcedònia. De l'Àfrica hi ha els set de Cartago, el de Milena i el de Telepta; de les Gàl·lies, del primer d'Arlès fins al segon de Clermont (vers 460), i d'Espanya des del d'Elvira, anterior al de Nicea, fins als contemporanis a la confecció del còdex i diverses decretals des de Sant Damas fins a Gregori Magne. No en tots els còdexs hi ha els mateixos concilis, però els orientals i sobretot el de Nicea no falten en cap manuscrit. Els més antics que es conserven són del segle X, i llur distribució geogràfica és d'una àrea ben gran, ja que

(1) Dr. Heinrich Finke, *Les col·leccions canòniques a Catalunya durant l'època comtal*. 872-1162, en *Eine Festgabe zum siebzigsten Geburtstag*. 1925. Münster, pàg. 43...

(2) Francisco Antonio González, *Colección de Cánones de la Iglesia Española, publicada en latín a expensas de nuestros reyes, por el Señor Don F... A... G..., Bibliotecario mayor de la Nacional de esta Corte, traducida al castellano con notas e ilustraciones por don Juan Tejada y Ramiro*, vols. I-V, Madrid, 1849-55.

traspassà els límits de la península i arribà a Soissons, Laon, Noyon i Beauvais.

Col·lecció de Dionís el Petit. — Escita de nacionalitat però romà de cultura, a precés d'Esteve, bisbe de Salona en la Dalmàcia, traduï del grec al llatí els concilis orientals en temps d'Anastasi II (496-498) perquè la Col·lecció Romana tenia moltes errades (3). A més del pròleg, en el qual explica el motiu de la seva traducció, comprèn els canons dels Concilis de Nicea, Ancira, Neocesarea, Gangres, Antioquia, Laodicea, Constantinoble, Calcedònia, Sàrdica i 138 articles de concilis africans, admetent-hi els canons dels Apòstols i decretals des de Sirici fins Anastasi (anys 385-498). Una segona redacció hi afegí algunes decretals més, i per fi el papa Adrià l'entregà a França (4) en 774 i fou promulgada a Aix-la-Chapelle per Carlemany en 802. Es propagà ràpidament, es sobrepusà a la gallicana i arribà fins a casa nostra.

Col·lecció del fals Isidor. — No està ben clar encara l'origen d'aquesta col·lecció. Prescindint de les conjectures que s'han fet per atribuir-la a un Isidor o a altre, direm que es diferencia principalment de les anteriors perquè admet decretals falses. El cert és que el seu major predicament el tingué a França, i a Espanya no hi entrà fins al segle XII, amb tot i haver estat formada al principi del segle VII.

Com la de Dionís el Petit està dividida també en dues parts: concilis i decretals. El pròleg dels concilis és un tros de les *Etimologies* de Sant Isidor, llibre VI, amb l'*Ordo celebrandi Concilium* del IV de Toledo, i això ha portat la confusió. També podria haver-hi contribuït l'haver copiat de la Hispana gran part de concilis i de les decretals autèntiques. A més dels concilis grecs i de dues cartes de Sant Ciril d'Alexandria, traduïdes per Marius Mercator (5), conté 9 concilis d'Àfrica, 16 de les Gàl·lies, celebrats del segle IV al VI, i 36 d'espanyols.

Entre les decretals el compilador no tingué cap mirament a inserir-n'hi moltes de falses. Aquesta addició sembla feta a Estrasburg.

D'aquesta col·lecció cronològica en el segle VII se'n féu una de metodològica dividida en 10 llibres; tots els manuscrits que contenen la Hispana solen con-

(3) Es referiria a la Prisca (Mansi, 6, 1109...). Aquesta difereix de la de Dionís respecte al concili de Nicea, que conté 21 canons, mentre que la de Dionís en té, com la Hispana, només 20.

Les diferències provenen de desdoblar alguns canons:

Canons de la Prisca	XI = XI i XII de Dionís
" "	XII = XIII "
" "	XIII = XIV "
" "	XIV = XV "
" "	XX-VI = XVI "
" "	XIX = XIX (una part de Dionís)
" "	XX = XIX (l'altra part)
" "	XXI = XX de Dionís

(4) Friedrich Maassen, *Geschichte der Quellen und der Literatur des Canonischen Rechts*, p. 422... Publica la col·lecció Migne, PL, 67, 32.

(5) Adolphe Tardif, *Histoire des sources du droit canonique*, p. 116... (París, 1887).

tenir els títols d'aquesta col·lecció, o "excerpta canonum", que tenim representats aquí pels còdexs de Girona, i pel d'Urgell, una còpia incompleta del qual està continguda en el manuscrit de París (Biblioteca Nacional, fons llatí, número 3850), i els dos de Ripoll que menciona Marca en el llibre *De Concordia*, etc., més amunt citat (6).

Col·lecció Samblasiana (7). — Conté els canons de Nicea, segons la versió d'Isidor, precedits del pròleg en vers i un altre petit pròleg amb la indicació de la data; els concilis d'Ancira, Neocesarea i Gangres segons la versió del mateix Isidor; "Constitutae quae apud Kartagine actae sunt; Statuta quingentesimo anno sub Imperatore piissimo Marciano constitutae"; els canons de Calcedònia segons la versió Prisca (8), els canons de Sàrdica, els d'Antioquia, i decretals de Sirici, Bonifaci, Zòsim, Celestí, Innocenci, Lleó I i Gelasi. Només esmentem aquesta col·lecció per les relacions que pugui tenir amb les d'Espanya per trobar-se en el còdex de la Catedral de Luca, núm. 490, que té alguns folis escrits en escriptura visigòtica (9).

Col·leccions sistemàtiques. — En el segle VI Sant Martí, arquebisbe de Braga, féu una col·lecció sistemàtica anomenada *Capitula o excerpta canonum* (10). Està dividida en 84 capítols, distribuïts en dues parts, una per als bisbes, preveres i clergues (68 capítols) i l'altra per als laics (16 capítols). Els capítols estan formats de concilis d'Orient, Àfrica i Espanya, presos no pas literalment, sinó o abreujats o ampliat. La majoria de les altres col·leccions diplomàtiques treuen capítols d'aquesta. Un compilador en va fer posteriorment un arranjament que se'n digué *Epítome Hispana*.

Poc temps abans, vers 546 (11), Fulgenci Ferrando, diaca cartaginès, féu per la seva Església una *Breviatio canonum* (12). No admeté, distintiu a l'Occident, els canons dels Apòstols, ni els dels concilis d'Efès i Calcedònia (13). És important perquè té canons de concilis desapareguts. Està agrupada en 7 capítols.

Altra col·lecció sistemàtica és la Dacheriana, que data del segle VIII o IX. Hi estan agrupats els canons i decretals en tres parts (14):

I. Ea quae sunt de penitentia et penitentibus, criminibus atque iudicio.

II. De accusatis et accusatoribus, iudicibus ac testibus cum ceteris ad haec pertinentibus ecclesiasticis regulis.

(6) F. Maassen, *Bibliotheca latina juris Canonici manuscripta*, en *Sitzungsberichte der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*, LVI Band..., juny, 1867, p. 757...

(7) F. Maassen, *Quellen*, etc., I, p. 504...

(8) Per a l'estudi d'aquest còdex vegi's el definitiu treball de Luigi Schiaparelli, en *Studi e testi*, de la Biblioteca Vaticana, vol. 36.

(9) Fou feta abans que la de Dionís el Petit i els seus canons foren corregits per ell.

(10) Maassen, *op. cit.*, I, 646 i Tardif, *op. cit.*, 115.

(11) *PL*, 67 i 68.

(12) Maassen, *Quellen*, etc., p. 848.

(13) *PL*, 67 i 68.

(14) Tardif, *op. cit.*, p. 116.

III. De sacris ordinibus vel qui promovendi sunt ad clerum quive removendi a clero et de regulis ac privilegiis clericorum et presulum.

També podem mencionar — encara que la majoria siguin textos de Sants Pares també hi ha cànons de concilis — el llibre de Simfosi Amalarii, prevere de Metz (15), aprovat en el Concili d'Aquisgran de 816, intitulat *De vitae clericorum capitulis* 113 quibus alia 32 et 28 de vita sancti monialium adiuncta sunt. Els capítols 39-43 i 44-45 són cànons del Concili de Nicea. És la regla que tenien els canonges regulars a casa nostra. La font per als cànons de Nicea va ésser Dionís el Petit. En l'apèndix I publiquem el text d'aquests cànons que corresponen als del llibre d'Amalari. Migne, *PL*, 105, 815-975, publica aquesta regla.

Collecció del Cardenal Deusdedit. — Fou acabada en 1086 ó 87 i la dedicà al papa Víctor III. Està dividida en tres parts: a) Decretals fins a Urbà II († 1099); b) Cànons de concilis segons la *Hispana*; c) Textos de Sants Pares i de dret franco-romà (16).

Liber Tarraconensis. — Les notícies que es tenien d'aquest llibre eren ben escadusseres, degudes a les notes que en els diàlegs *De Emendatione Gratiani* hi posa el seu nebot Antoni Agustí, S. J. Una nota del diàleg IV (17) ens diu només que contenia decrets de papes fins a Gregori VII, i que era un present que el monestir de Poblet féu a l'arquebisbe.

En el capítol XXXIII del tractat de *Collectoribus canonum* (18) parla d'aquesta collecció i de la cesaraugustana el nebot de l'arquebisbe, troba una justificació d'aquesta classe de manuscrits, com la de Deusdedit i tantes altres, en les vexacions que sofria l'Església per part dels poderosos, qüestions que culminaren en la lluita anomenada de les investidures.

Per la Biblioteca manuscrita de l'arquebisbe que redactà el canonge de Tarragona Bailó (19), sabem que estava dividit en VI llibres i que en el segle xv contenia 400 anys.

Paul Fournier (20) segueix també les notes que d'aqueix llibre en donen les *O. O.*, però ha portat la investigació més enllà, notant els tres manuscrits que d'aquest llibre es coneixen: el Vaticà Llatí 6093, de calligrafia ben nostra (Fournier vacilla; per una part diu que ve del N. d'Espanya, i després del N. E. d'Espanya); un de la Biblioteca Nacional de París, fons llatí, núm. 3281. B, del segle XII, que procedeix de Tolosa, i un tercer a Milà, en l'Ambrosiana, D 59 sap., del mateix segle XII, procedent de Bobbio, però incomplet. I el senyor Valls (21) en cita un altre que segons Torres Amat hi havia al monestir de la

(15) *PL*, 105, 815...

(16) Tardif, *op. cit.*, p. 168.

(17) *O. O.* III, 34.

(18) *O. O.* III, 242.

(19) *O. O.* VII, 97.

(20) *Mélanges Julien Havet, Le Liber Tarraconensis: Etude sur une collection canonique du XIe siècle*, p. 659...

(21) *Op. cit.*

Vall d'Hebron. El manuscrit Vaticà mida 28'8 × 16'3 cm. (és força estrany que Bailo digui que tenia forma quadrada) i comprèn dues col·leccions. La primera conté sis llibres amb nombrosos títols, alguns redactats sota Lleó IX († 1050), altres sobre elecció de bisbes, sobre els preveres, i bona part (en el llibre IV) de l'Anselm de Lucca i el Burchard de Worms. La segona part és tota conciliar. Conté: *a)* El prefaci de la col·lecció Hispana; *b)* Els 20 canons de Nicea amb el text de la Hispana; *c)* El primer de Constantinoble (6 canons); *d)* el d'Efès amb el pròleg curt de la Hispana (12 canons); *e)* 27 canons del de Calcedònia; *f)* Cartes formades d'*Attici*, 33 pseudo-canons de Nicea de la col·lecció del fals Isidor, 25 d'Ancira, 14 de Neocesarea, 20 de Gangres, 21 de Sàrdica, 25 d'Antioquia, 59 de Laodicea, 7 concilis de Cartago, el de Milevo amb el text de la Hispana, faltant-li els canons 49-50 del de Cartago i els 105-6 c. del c. IV, com en la majoria de la Hispana (Apèndix II).

Com que no conté res posterior a Gregori VII fa suposar que la seva redacció data del temps d'Urbà II, entre 1085 i 1090.

Seria dels manuscrits que després de mort Agustí passaren a Roma.

Liber Cesaraugustanus. — Poques notícies tenim d'aquesta col·lecció i no sabem pas que encara ningú l'hagi trobat. Agustí el cita sempre juntament amb l'anterior, del qual diferiria en ben poca cosa, llevat de la disposició.

Per les notes del nebot de l'arquebisbe (22) sabem que posseïa aquest còdex l'historiador aragonès Jeroni Zurita (23), qui el llegà al convent de Cartoixos d'Aula Dei, de Saragossa, i d'aquí passà a Tarragona.

En el Catàleg de Bailó (24) ve assenyalat amb el núm. 286 i diu que és d'escriptura recent. El fa dividit en 15 llibres, cosa que trobem també en el diàleg V, lib. I *De Emendatione Gratiani*. Per la seva confecció l'autor usa canons de Concilis, decrets dels papes i sentències dels Sants Pares. Com que no conté cap decret posterior a Urbà II podem suposar que la seva aparició dataria del principi del segle XII, potser del temps de Pasqual II (1099-1118).

Çapata, en veure les cites que d'aquest llibre i del Tarraconense feia, es queda també parat i no sabent de què es tractava, li diu en una carta datada a Calatayud, 22 de novembre de 1583: "El *Liber Tarraconensis* y el *Liber Cesaraugustanus* no entiendo qué libros son: si son códices antiguos de mano, de Concilios, o de alguna otra obra diferente de cánones recogida por algunos otros autores allende de Burchard Wo., Angel, Deusde[dit], Isidoro. (*Bib. Univer.*, ms. 15-1, núm. 87, carta núm. 7). Segurament que si es conserva la correspondència d'Agustí amb Çapata es trobarà la descripció i notes d'aquest interessantíssim còdex, ja que és de suposar que satisfaria aquest desig l'arquebisbe de Tarragona.

(22) O. O. III, 24.

(23) O. O. III, diàleg IV-VI.

(24) O. O. VII, 98.

Entre altres que podriem retreure, cita del *Liber Cesaraugustanus* el llib. 2, c. 65 i el llib. 8, c. 17 (*O. O.*, V.), precisament parlant del nostre Concili.

III. — *El Concili de Nicea i les biblioteques de la Província Tarraconense*

Per la mateixa significació del mot "cànon" sota el qual vénen expressades les normes que serveixen de guia per a la governació dels fidels, es comprèn que de bon principi entressin a viure dintre la legislació eclesiàstica de la nostra província les col·leccions canòniques de les quals sempre formava part el Concili de Nicea.

Els més antics documents que parlen d'aquest primer Concili Ecumènic són els Concilis Toletans, els quals s'hi refereixen en les seves decisions, sia anomenant expressament el Concili de Nicea, sia al·ludint-lo amb les paraules: *sicut docet prisca traditio, secundum auctoritatem sanctorum canonum*.

Demés hi ha concilis que estableixen que cap clergue no ignori els canons, i encara que suposem una gran limitació del bagatge literari de les primeres biblioteques eclesiàstiques, hem de concedir que no hi devia faltar un llibre de canons conciliaris.

El Concili de València nota "antiquos canones relegentes"; el Toledà II en el prefaci fa constar igualment *llegits els antics decrets*, i el de Toledo IV fins indica la cerimònia amb què es feia la lectura: *Diaconus alba indutus codicem canonum in medio proferens*.

La biblioteca de Sant Isidor, l'organització de la qual — semblant a les romanes — coneixem pels versos atribuïts al Sant arquebisbe de Sevilla, no contenia cap col·lecció de canons, ja que els versos dedicats al prestatge on hi havia llibres jurídics són tots de dret civil, la qual cosa és més d'estranyar per haver-se-li atribuït una col·lecció canònica, i fins el pròleg que figura en la col·lecció del fals Isidor és vertaderament treta de les *Etimologies*, llibre XV, cap. 6.

Vegeu els versos sobredits en l'apèndix III, copiats del còdex núm. 2 de Roda, del segle XI, existent en l'Arxiu del Capítol de Lleyda, però procedent de Roda.

En el segle IX i posteriors ja es pot seguir millor la propagació de còdexs de concilis; però, havent de limitar-nos a casa nostra, provarem de rastrejar una mica les principals biblioteques de les nostres catedrals i monestirs.

Urgell. — A l'Arxiu Capitular es conserva encara el còdex de canons amb la col·lecció Hispana que va poder-se confrontar, encara que molt lleugerament, per a l'edició que dels Concilis Espanyols féu González (25). Està descrita per

Villanueva (26) i després per Gonzàlez en l'estudi preliminar a la seva col·lecció. Villanueva el creu una mica posterior al còdex de Girona, i com ell també Gonzàlez el data del segle XII, i així, basats en aquests, Maassen i tots els que se n'han ocupat.

A més a més hi ha un altre còdex que escapà a la investigació de Villanueva: ens referim al còdex de Dionís el Petit, del qual ha parlat el senyor Valls en l'article citat a base d'unes notes enviades per mossèn Pujol i Tubau (27), escrit en el segle IX al nostre entendre. Encara que incomplet, el seu estudi aprofundit donarà una mica de llum per fixar el seu origen.

Rastrejant les vicissituds de la dita llibreria trobem que en la consagració de l'església catedral se li dóna *chanono I* (28). L'any 1050 (29) Vives, prevere, llega un *antiphonario cum ipso canono socharrato*. Quatre anys més tard potser el mateix llibre es troba en un testament sacramental de Sala: *ipso tropero cum ipso canono socharrado*. I en el llibre dels concilis — el de la Col·lecció Hispana — entre els llibres de la Seu es noten *Uita canonica I... Canones III... Decreta Pon-*

(26) *Viage Literario*, etc., XI, 164... i en l'apèndix XXXIV.

(27) El fet de trobar-se a casa nostra un manuscrit del s. IX amb una col·lecció de concilis diferent de la Hispana és importantíssim per poder estudiar els corrents culturals del nostre poble. — Mn. Pujol ha fet notar el fet, en estudiar la Bíblia d'Urgell (*Bulletí de la Biblioteca de Catalunya*, n. 9, p. 98...), que conté un text jeronimià amb influències alcuïnes. Precisament Alcuí és el representant del corrent partidari de la puresa del text bíblic contra Teodulf d'Orleans, que tenia un text espanyol (Berger, *Histoire de la Vulgate en France*, París, 1887, n. 7). — I Mn. Grieria havia ja començat abans l'estudi de l'expansió cultural en el *Bulletí de Dialectologia Catalana* (gener-dbre. de 1922, p. 34-53) amb l'article *Afro-romànic o ibero-romànic?* Esgota la matèria en el terreny lingüístic, i s'aprofita de les altres disciplines (art, litúrgia, etc.) per a afermar la seva tesi. Hem d'observar, però, que la cosa és més complexa del que sembla. Respecte al visigòtic, per exemple, el creu pobríssim a Catalunya, com creuen Villanueva i Mn. Pujol mateix (*Butll. de la Bibl. de Cat.*, IV, 16) i limitat a la frontera d'Aragó. És veritat que semblen confirmar-ho dos còdexs existents a l'Arxiu Capitular de Lleyda, els Roda 2 i 3, procedents de l'ex-bisbat de Roda, l'un amb escriptura part en visigòtic i part en francesa, i el segon amb lletra francesa, però amb clares influències visigòtiques; però ho contradíu Beer (*Los manuscritos de Ripoll* etc., p. 30 i 71), que fa observar que a Ripoll, del temps de l'abat Oliva, hi ha llibres amb notes marginals en cursiva visigòtica, decantant-se demés per l'origen indígena del manuscrit. En les nostres recents excursions pels arxius de Catalunya hem trobat fragments de llibres en visigòtic al museu de Lleyda i fins al cor de la província de Barcelona, com és l'isolat Arxiu de Serrateix. Respecte al nostre tema, per si algú vol estudiar la propagació de la Col·lecció Hispana, podem avançar que, a més dels còdexs que se'n trobaven a Castella, Galícia i Lleó, també n'hi havia França endins tant com a Seez (Orne), Bec (apud Normanniam) i en els monestirs Majus prope Turon, Sant Dionís apud Franci i en el de Cluny, alguns d'ells segurament en lletra visigòtica. (Arxiu Vaticà, rotlle en què hi ha la disputa que sobre el bisbat de València tenien Toledo i Tarragona).

Sobretot si es pot fixar certament l'època de la propagació, cosa que avui es pot intentar gràcies als progressos que han fet els estudis paleogràfics — datant i localitzant els manuscrits — s'arribarà a conclusions segures que no cal dir que seran interessantíssimes. Un dels mitjans que també pot utilitzar-se és estudiar el camí que han fet autors determinats, com, per exemple, Sant Isidor, a través dels segles, o els martiris d'alguns sants o els noms de sants que es troben en les consagracions de les esglésies, el més segur de tots.

(28) Villanueva, XII, ap. X.

(29) Mn. Pujol i Tubau, *De la cultura catalana mig-aval: Una biblioteca dels temps romànics*, en *Estudis Universitaris Catalans*, vol. VII (1913), p. 1-8.

tificum I et III... I un rebut de 1147 acusa en poder de Guillem sacristà: *Vita canonica et I Decretales et I libros canonum et I*.

Tortosa. — Tot i ésser encara actualment la Biblioteca Capitular de Tortosa una de les més riques de casa nostra pel nombre i valor dels seus còdexs, no n'hi trobem cap que sigui vertaderament de concilis (30).

En la visita que férem a Tortosa ho vàrem poder comprovar. Hi ha només la collecció canònica del papa Alexandre III, segles XII-XIII (sota el núm. 40); el còdex de Justinià, segle XIII (núm. 36). I que poguessin contenir part del Concili de Nicea només hi ha els núms. 85 i 90, que contenen un martirologi i la regla de Sant Agustí amb la collecció de sentències de Sants Pares i cànons de Nicea i altres concilis, com és usual en aquests còdexs, un d'ells ja descrit per Villanueva (31).

Barcelona. — Villanueva (32), en descriure la Biblioteca del Capítol de Barcelona, s'entreté en algun llibre preciós i en alguns altres importants per inèdits, i es refereix per això a l'índex que féu el P. Caresmar. Per al nostre objecte hem fullejat escrupolosament el referit índex i veritablement fa estrany que no s'hi trobi cap llibre de cànons ni cap canònica, havent tingut Barcelona una tradició jurídica tan gran i que començà tan de bon principi com ho proven, entre molts d'altres que podriem adduir, els següents fets:

Beer (33) cita el cas del levita Homobonus, de Barcelona, que l'any 1011 escriví el *Forum judicum* per al monestir de Ripoll i un llibre semblant a aquest, que es troba a l'Escorial per donatiu del que fou bisbe de Vich, Joan Cardona, en 1585, i ho retreu com a prova de l'activitat industrial dedicada a la transcripció de textos jurídics. En 1016 havia fet escriure les decretals dels papes (34) i en el segle XII, any 1197 (35), dos canonges de Barcelona, Pere de Sant Joan i Pere de Pinell, reconeixien tenir llibres de la Seu, procedents del bisbe Bernat, llibres quasi tots els quals eren de Dret, com el *Còdex*, el *Digest* i una *Suma* de decrets. Antoni Agustí va veure o conjecturà aquesta importància jurídica i va enviar a Barcelona el seu auxiliar, el cartoixà Aduarte, perquè li descrivís els llibres de Concilis i altres que s'hi trobaven. La suposició més versemblant és que aquests llibres eren a l'Arxiu de la Seu.

(30) Vegi's Enric Denifle i Emili Chatelain, *Inventarium codicum manuscriptorum Capituli Dertusensis*, en *Revue des Bibliothèques*, 1896. — Ramon O'Callaghan, *Los códices de la Catedral de Tortosa*, Tortosa, 1897, i en l'*Anuari de l'Inst. d'E. C.*, a. V, part II (1913-14), p. 745-57.

(31) *Viage Lit.*, etc, V, p. 3.

(32) *Viage Lit.*, XVIII, 84...

(33) *Op. cit.*, I, 78.

(34) *Esp. Sag.*, XXIX, 214.

(35) Josep Mas. *Rúbrica dels "Llibri Antiquitatum" de la Seu de Barcelona*, Barcelona, 1914-15, vol. XII de *Not. històr. del bisbat de Barcelona*, p. 74, 90..., i abans, Balari i Jovany, *Orígenes històrics de Catalunya*, Barcelona, 1899, p. 471.

En les altres biblioteques de Barcelona, visitades per Villanueva (36), trobà en la dels PP. Dominics un manuscrit que contenia els cànons dels sis primers concilis ecumènics, el mateix text que publicà Labbé (37).

Sant Cugat del Vallès. — De la desfeta del monestir, causada per la revolució, tocà a Sant Cugat, com a tants d'altres, una dispersió de l'arxiu i de la biblioteca vertaderament lamentable.

L'arxiu està en part suplert per haver-se salvat el voluminós cartoral en el qual estan copiades la majoria de les escriptures i documents dels segles IX al XIII (38). De la Biblioteca s'ha salvat un centenar de còdexs que es troben en l'Arxiu de la Corona d'Aragó (39). El núm. 1 és el *Decret* de Gracià, amb notes marginals, escrit en 1343; el núm. 6, les *Decretals* de Gregori IX per Sant Ramon de Penyafort; el núm. 9, *Apparatus super decretales Innocentii VI*; el núm. 40, *Quaestiones et decisiones juris*, i el núm. 63, *Canonum Gratiani Cellii*.

Hem regirat tots els altres manuscrits de la mateixa procedència, sobretot espolis d'abats i monjos, i cap rastre no hi hem trobat d'un còdex de cànons.

Vich. — El Capítol de Vich encara conserva bona part de la seva llibreria, una de les més riques de Catalunya. Des de la restauració tindria com Urgell algun llibre canònic. En 909 el bisbe Idalquer (40) deixa a la Catedral *Canonem quodicem I*. En un inventari fet en morir el bisbe Wadamir s'hi troben *Chanones III* i *Uita canonica I* (41) (aquesta encara es conserva). En el segle XII hi entra, procedent del seu escriptori, una altra *Uita canonica* (l'actual còdex XXXVII), escrita per Ermemir, en 1061 (42).

En el segle XVI hi havia, segons un inventari fet al voltant de 1583 (43):

"nº 13 altro llibre de canons de pergami que comensa de *Summa Trinitate*.

"14 altre llibre de pergami de canones comensant *Uenerabilibus*.

"15 altre llibre en pergami de canones sense principi ni fi".

Actualment s'hi troben la regla canònica aquisgranesa amb el martirologi d'Adò i el necrologi, del segle XI (44).

Estany. — Un monestir petit i relativament recent, situat al W. de Vich, a uns 25 quilòmetres de distància, també tenia els cànons del Concili de Nicea. Actualment és parròquia i l'arxiu i biblioteca no es pot pas reconstruir perquè

(36) *Viage lit.* etc., XVIII, 181.

(37) Labbeus, Philip & Gabriel, *Sacrosancta Concilia...*, Venezia, 1728-35.

(38) Vegi's Josep Mas, prev., Taula.

(39) Foren recollits l'any 1835.

(40) Josep Gudiol, *Catàleg dels llibres manuscrits anteriors al segle XVIII del Museu episcopal de Vich*, en el *Bulletí de la Bibl. de Cat.*, n. 9, a. VI-IX (1920-22), p. 50..., i Villanueva, *Viage lit.* etc., VI, 68 i 273-74.

(41) Gudiol, *op. cit.*, i Villanueva, *op. cit.*, VI, 63 i 69.

(42) Villanueva, *op. cit.*, VI, 40, diu que fou escrita en 1064.

(43) Gudiol, *op. cit.*, p. 72.

(44) Villanueva; en el seu catàleg, l'assenyala amb el n. XLVII. Per la descripció, vegi's Segimon Cunill, *Bulletí del Centre Exc. de Vich*, I, p. 51-53.

els seus còdexs es troben escampadíssims. Un llibre de *Summo bono* de Sant Isidor, segle XII, es troba actualment al Museu de Vich. Per dades referents al nostre tema ens hem de contentar amb les que ens dóna el P. Villanueva en el vol. VII, p. 234..., ja que debades hem recercat on pot trobar-se el còdex que descriu. Diu que és un manuscrit del segle XI-XII i seria un volum de miscel·lània compost de diferents tractats, el tercer dels quals era "varios fragmentos del Concilio Niceno y otros antiguos". El senyor Valls (45) diu que podria ser que fos una abreviació de la *Collecció hispànica*. Nosaltres no sabem veure en què es pot basar tal suposició; a l'inrevés, per tractar-se d'un còdex que contenia fragments dels Sants Pares, podria atribuir-se millor als fragments dels Concilis que sol contenir la regla canònica aquisgranesa.

Sant Joan de les Abadesses. — Actualment guarda l'arxiu d'aquesta ex-col·legiata el còdex núm. 1, segle XI, miscel·lani, amb el caràcter que tenien els còdexs que contenien la regla canònica professada en el monestir, un martirologi, un necrologi i tota o en part la regla canònica escrita per Amelari.

Aquest que estudiem conté un martirologi i necrologi (fol. 1-3); la vida de Sant Llorenç (fol. 4-6); trossos de Sants Pares (fol. 26-34); el fol. 35 està ple de noms de monjos de Sant Joan; després ve la canònica aquisgranesa, i en els fol. 46-47 hi ha els cànons III, XVIII, XIV, V, XV i XX del Concili de Nicea.

Mn. Josep Masdeu, el diligent arxiver de Sant Joan, ha publicat en el *Butlletí del Centre Excursionista de Vich*, núm. XLVI, corresponent al setembre-desembre de 1923, un catàleg en el qual són anotats "tria volumina canonum sanctorum patrum romanorum et aliorum", demés d'una "regula beati Augustini". Els tres volums de cànons no sabem què són i l'últim podria identificar-se amb l'actual còdex núm. 1 de l'Arxiu de Sant Joan.

Solsona. — Villanueva, IX, 57, que ens dóna notícia de tantes coses, l'existència de les quals ens seria desconeguda a no ésser per ell, ens parla que a l'Arxiu de Solsona s'hi conservava un manuscrit del segle XI que contenia les canòniques aquisgranesa i augustiniana per a l'ús diari en la preciosa o necrologi.

Hem cercat en va en el seu arxiu sense poder trobar el còdex que, com els altres de la seva classe, contindria també fragments del Concili de Nicea.

Lleyda. — La biblioteca capitular havia d'ésser riquíssima si corresponia a la importància del seu Arxiu, però ara es troba del tot desmembrada i sense cap manuscrit que es refereixi al nostre tema. Recordi's, però, que el cèlebre Antoni Agustí, de qui parlarem més avall, havia estat bisbe de la dita Seu i no seria aventurat de suposar que si cap còdex no hi havia referent a aquestes matèries, per dir-se molt amb la seva afició, passaria a formar part de la seva riquíssima biblioteca.

Tarragona. — L'arxiu actual de la Seu està reduït a una misèria en ma-

tèries medievals. Si la biblioteca passà les vicissituds de l'arxiu, tan castigat en temps de guerres, és natural que actualment no s'hi trobi cap manuscrit relacionat amb el Concili de Nicea. Tingui's en esment, però, que el mateix bisbe de Lleyda Antoni Agustí fou arquebisbe de Tarragona, on morí, i que la seva llibreria passà a l'Escorial i la part canònica quasi tota a Roma. Que tenia una gran còpia de còdexs ho sabem per Villanueva (*op. cit.*, XX, p. 72), que diu que tenia 262 llibres, i entre ells una *Collectio canonum ex variis libris PP. et Conciliiis*. Sobretot amb els Concilis s'engrescà Villanueva i arribà a dir que el més insignificant dels Concilis Tarragonins val més que tot el que de més gran té Tarragona, fama, edificis, etc.

Per Antoni Agustí, en una carta a J. Bta. Pérez, sabem que a Tarragona hi havia els llibres antics de Concilis, alguns de provincials i moltes constitucions antigues (*O. O.*, VII, p. 226).

Montserrat.—El ja citat inventari de Ripoll del segle XI parla d'uns 15 llibres tramesos de Ripoll a Montserrat, dels quals cap no es referia a qüestions canòniques (46).

El P. Albareda (47) ha dedicat un llarg estudi a la Biblioteca de Montserrat i res no pot rastrejar-se del seu contingut canònic i conciliar.

Girona.—Segons *España Sagrada* hi havia a Girona (XLV, p. 264) un missal manuscrit en vitela, que contenia a l'acabament la Capitular de Lluís el Piadós, la confirmació de la regla canònica i extractes de diversos llocs dels Sants Pares (que contindria segurament part del Concili de Nicea com els còdexs similars de Vich, Sant Joan, etc.).

Villanueva (*op. cit.*, XII, 102...) és més explícit i més complet. Parla, naturalment, de la col·lecció de cànons —la Hispana— que data del segle X (és del segle XI) donant-li una major antiguitat que al còdex germà d'Urgell. Devia, però, revisar de pressa el còdex perquè diu que no ha vist els versos del Concili de Nicea, que nosaltres hem trobat i confrontat.

Demés diu que hi ha dos martirologis, un del segle XIII i un altre de finals del segle XIV, que contenen la major part de la canònica amb el pròleg tal com la publicaren els editors de Concilis. Afegeix que una consulta del segle XIV mana que es llegeixi un tros de *Decreti Patrum*, que és una col·lecció de Sants Pares i Concilis.

Que aquestes regles canòniques contenien, com les de Sant Joan, fragments del Concili de Nicea, era evident al nostre entendre després de la descripció que en fa.

Solament hem volgut cerciorar-nos de llur existència actual, i atentament ens comunica el docte arxiver de la Seu gironina, doctor Josep Morera, que per desgràcia s'hauran perdut en el decurs del temps, ja que actualment, ens diu,

(46) Beer, *op. cit.*, p. 85.

(47) Dom Anselm M.ª Albareda, *L'Arxiu antic de Montserrat*, Montserrat, 1920, vol. I.

només hi ha un martirologi d'Adò del segle XII, que Villanueva (XII, 123) atribueix al segle X, el qual no conté cap fragment de la canònica i per això tampoc res del Concili de Nicea, i un altre martirologi, de 130 folis, escriptura del segle XIII-XIV, al final del qual hi ha la canònica aquisgranesa amb els canons III i XVII del Concili de Nicea. Aquest serà segurament el que Villanueva atribueix al segle XIV.

Sant Feliu de Girona. — Encara que recent, com la de l'Estany, aproximadament, la canònica de Sant Feliu contindria també fragments del Concili de Nicea.

En Villanueva (XII, 143) ens parla d'haver-hi vist un martirologi com els de l'Arxiu Capitular de la mateixa ciutat, que nosaltres identifiquem amb el llibre de la canònica d'Adelmari.

La visita que férem al seu Arxiu fou ràpida i no poguérem pas identificar-lo amb els actualment existents.

Poblet. — En Finestres (48) no publica cap catàleg ni notícia de la seva biblioteca. En Domènech i Montaner (49), com que estudia el monestir més des del punt de mira arquitectònic, tampoc no ens dóna cap claror respecte al particular. En la pàg. 206 descriu el lloc on es trobava la llibreria i la importància que tenia per les donacions i espolis d'abats i monjos, i en la pàg. 256 del projecte de Pere IV de traslladar-hi la seva biblioteca. Per això ens hem de contentar amb les poques noves que ens diu el mateix Agustí, i precisament quan parla de Nicea (50) cita el *Liber Canonum Populetani*, llibre que ha d'identificar-se segurament amb el núm. 288 de la llibreria d'Agustí, del qual parlarem novament més endavant en tractar de la Biblioteca manuscrita de l'arquebisbe Agustí.

A la Biblioteca Provincial de Tarragona es conserva encara, sota el número 35, un Burchard de Worms del segle XI procedent de Poblet (51).

Ripoll. — Malgrat les vicissituds per què passà la biblioteca d'aquest monestir i de les pèrdues considerables que sofrí, ja per espolis de Marca — Villanueva no hi creu, però Beer cita diversos llibres de Ripoll que es troben a París i que podrien ser-hi per mitjanceria de Marca — i sobretot per l'incendi de l'any 1835, és una de les biblioteques de casa nostra que s'ha pogut reconstruir millor, cosa que ha fet magistralment R. Beer en *Los manuscrits del monestir de Santa Maria de Ripoll* (52).

Villanueva, en el vol. VIII, en parla i els seus judicis són importantíssims pels manuscrits desapareguts.

(48) Jaime Finestres y de Monsalvo, *Historia del Real Monasterio de Poblet*, Barcelona, 1746.

(49) *Història y arquitectura del monestir de Poblet*, Barcelona, 1925.

(50) *O. O. V.*, p. 9.

(51) Valls i Taberner, *op. cit.*, p. 50.

(52) Traducció de Pere Barnils, Barcelona, 1910.

Beer ha parlat també de la importància de la biblioteca i dels seus manuscrits, filiant-los i datant-los. Pel gran nombre de textos jurídics la compara amb la d'Urgell, i per la quantitat i riquesa amb les millors d'Europa, com són les de Saint-Gall, Bobbio, Lorsch, Reichenau (53).

Nosaltres ressenyarem només els que diuen relació amb el nostre objecte.

Un inventari del segle XI (54) parla que tenia dit monestir *Canones V i Amelarii II*.

En el catàleg del segle XIV, publicat per Rubió i Lluch (55), no hi ha cap llibre que es pugui referir al nostre tema.

Villanueva (VIII, 45) descriu un manuscrit avui perdut, del segle VIII, escrit en cursiva visigòtica, que contenia una petita col·lecció de cànons.

El mateix investigador (VIII, 55) veié a Ripoll una col·lecció de cànons de Dionís el Petit, del segle XII, i un altre volum, de principis del segle X, que contenia, demés de capitulars dels reis de França, i al principi, dos formularis d'Advenci de Metz.

Bofarull féu un catàleg dels còdexs de Ripoll que li enviaren quan l'Estat s'incautava dels béns dels convents, alguns dels quals foren restituïts en virtut d'una R. O. de 28 d'abril de 1824, tots els quals foren cremats en l'incendi del monestir l'any 1835, i els altres els deposità al convent de Sant Pau del Camp; aquests són els que actualment es troben a l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

Anotà els següents:

"Estante 1.º, cajón 2.º, n. 10 (antig. 98). Colección de Dionisio Exiguus. Incompleta. Siglo XIV.

"Cajón 3.º, n. 1. Amalarii episcopi ad Carolum regem. Siglo XI.

"Cajón 3.º, n. 6 (antig. n. 128). Tabula computi. Amalarici episcopi libri de officiis ecclesiasticis et canones generalium conciliorum a temporibus Constantini. Escrito siglo XI o X. Este código no debe confundirse con los dos de la colección canónica española que disfrutó Marca y ya no existen, que contenían documentos posteriores al Concilio Toledano IV, a más de que ésta no tiene todos los cánones y si tan sólo algunos de cada concilio que expresa la siguiente nota salvo error (apèndix IV).

"Estante 2.º, cajón 4.º, n. 8 (antig. 264 duplicado). Collectio canonum et decretalium romanorum pontificum et Regum".

D'aquests actualment només es conserven el de Dionís el Petit, núm. 105, i el *Collectio canonum*, últimament notat per Bofarull, núm. 77.

Beer (56) diu que dos còdexs antics dels Concilis, que havia vist i estudiat

(53) *Op. cit.*, p. 86.

(54) Beer, *op. cit.*, 79-85.

(55) A. Rubió i Lluch, *Documents per l'història de la cultura catalana mig-eva*, vol. II, Barcelona, 1921, p. 233.

(56) *Op. cit.*, 54.

Marca (57) i donà a conèixer Burriel (58), foren cremats l'any 1835, però Bofarull fa observar en el seu catàleg que en 1824 ja no hi eren. Beer creu que l'un dataria del segle x i l'altre, del qual ens queda la còpia d'Olmera, feta en 1776, datava del segle xi. A posta havem deixat per a l'últim parlar d'aquests dos còdexs, per la confusió amb què ens vénen donades les notícies.

Marca és qui primer en parlà (59). Per la descripció que en dóna el pròleg: *Incipiunt canones apocripha deputata*, és de la Hispana (60). Després anota les diferències que la distingeixen de la de Dionís el Petit, de la qual cosa es dedueix que aquests dos manuscrits contien la Col·lecció Hispana.

Andreu Marc Burriel veié a Ripoll dos manuscrits que descriu en una carta que escriví a Pere de Castro. La publicà Josep Rodríguez de Castro (61) i per la descripció que en fa es veu que és igual, pel contingut i per l'ordre, al d'Urgell que descriu Villanueva (62) i de consegüent contien la Col·lecció Hispana. Però en la mateixa carta (p. 307) parla d'una col·lecció que sembla ser la del fals Isidor. No hem pogut trobar el treball de La Serna Santander, el qual podria ser que donés alguna nova indicació. Podria també ser que a Madrid hi haguessin còpies d'aquests llibres fetes pel P. Caresmar i enviades a Campomanes.

Del que queda de Ripoll respecte a Concilis només hi ha els dos manuscrits que es guarden a l'Arxiu de la Corona d'Aragó: l'un és el núm. 167, copiat per Olmera en 1776, precedit d'una nota de Caresmar sobre la seva importància, nota que també es troba en un manuscrit del mateix ex-abat de Bellpuig de les Avellanes, existent en la biblioteca dels PP. Caputxins de Sarrià. Valls i Taberner l'ha estudiat en el treball ja esmentat, *Les col·leccions* etc., en el qual analitza els capítols del de Ripoll que són trets de la col·lecció dita Dacheriana. L'altre és el núm. 105 i conté el text de Dionís el Petit en la segona redacció. Com que el P. García Villada (63) només diu el títol, la data i l'escriptura, en l'apèndix V en donem una descripció completa, confrontat amb el text de Migne (*PL*, 67).

(57) *Illustrissimi viri Petri de Marca... dissertationum de Concordia sacerdotii et imperii, seu de libertatibus ecclesiae Gallicanae, libri octo. quibus accesserunt ejusdem auctoris dissertationes ecclesiasticae varii argumenti. Roboreti... MDCCXLII...* En la dissertació: *De veteribus collectionibus canonum*, p. 138...

(58) Rodríguez de Castro, *Biblioteca Española*, II, 304 i 307.

(59) *Op. cit.*

(60) González-Tejada, I, p. 1-2.

(61) J. Rodríguez de Castro, *Biblioteca Española*, Madrid, 1786, II, p. 293...

(62) *Viage lit. etc.*, XI, p. 245, ap. XXXIV.

(63) El P. Villada li dóna el núm. 77 dels còdexs de Ripoll, però figura en la secció de manuscrits sota el núm. 167. (Catàleg dels còdexs de Ripoll). *Bibliotheca Patrum Hispaniensium*, vol. II.

IV. — *El Concili de Nicea en els concilis de la Tarraconensia*

El camp és vastíssim i hem de notar també que seria treball enutjós el de seguir tots els concilis, fins limitant-lo com fem a la més alta Edat Mitjana. Ho complica encara més en el nostre cas la situació política de la península ibèrica abans de la invasió dels alarbs, que feia que els nostres prelats assistissin als concilis celebrats en algunes regions d'Espanya i principalment a Toledo.

En el Concili d'Elvira, celebrat abans del que commemorarem, ja trobem idees que suren i es professen a Nicea.

El Concili d'Elvira, en el cànon 27, prohibeix que els clergues tinguin a casa dones estranyes, i el de Nicea, en el cànon III, fa la mateixa prohibició. El cànon 20 del d'Elvira degrada el clergue usurer, i el Concili ecumènic primer, en el cànon XVIII, aprova la mateixa pena.

I algun cànon hi ha en el d'Elvira massa sever que ve redactat amb més indulgència en el de Nicea: és el primer d'Elvira referent als apòstates, que *usque in finem* són privats de la comunió; mentre que el cànon XI de Nicea els admet, si es converteixen, a la categoria de penitents.

El Concili III de Toledo repeteix el Símbol de la Fe de Nicea (64). El cànon V del concili de Narbona de 589 recorda l'esperit del concili de Nicea en la seva decisió (65). El XIII de Toledo, any 683, professa una altra vegada el Símbol de Nicea, i el de Sant Joan de la Penya de 1062 confessa que l'objecte de la reunió és consolidar la disciplina referent a l'ordenació *juxta... nicaenorum canonum constituta*, després de la conformitat als preceptes de la Llei Divina (66).

Seguim, però, un moment alguns cànons del Concili que commemorarem comparant-los amb altres de nostres. Comencem primer pel cànon XI confrontant-lo amb el cànon IX del Concili de Lleyda de l'any 546. De bon antuvi es veu que concorda ben bé amb l'original grec (67) que traduïm:

“Respecte als que han fallat durant la persecució de Licini sense ser-hi obligats o per necessitat o per confiscació de llurs béns o per un perill qualsevol, determina el Concili de tractar-los amb moderació, encara que, a dir veritat, no se n'hagin fet dignes. D'aquests, els que en siguin verament penedit, i hagin estat batejats, han de fer penitència durant tres anys amb els *audientes* i set

(64) González-Tejada, *Colección etc.*, II, 222.

(65) *Ibid.*, II, 695.

(66) *Ibid.*, III, 117.

(67) Περὶ τῶν παραβάτων χωρὶς ἀνάγκης ἢ χωρὶς ἀφαιρέσεως ὑπαρχόντων ἢ χωρὶς κινδύνου ἢ τινος τοιοῦτου, ὃ γέγονεν ἐπὶ τῆς τυραννίδος Λικινίου· ἔδοξε τῇ συνόδῳ, κἄν ἀνάξιοι ἦσαν φιλανθρωπίας, ὅμως χρηστεύεσθαι εἰς αὐτούς· ὅσοι οὖν γνησίως μεταμέλονται, τρεῖς ἔτη ἐν ἀκροωμένοις ποιήσουσιν οἱ πιστοὶ, καὶ ἐπὶ ἔτη ὑποπεσοῦνται· δύο δὲ ἔτη χωρὶς προσφορᾶς κοινωνήσουσι τῷ λαῷ τῶν προσευχῶν.

anys amb els *substrati*: mentrestant podran els dos anys següents assistir amb el poble al sant sacrifici, sense pendre, però, part en l'oblació”.

Posem a continuació els textos del cànon del Concili de Lleyda i els del Nicè que comentem i es pot observar fàcilment que a Lleyda coneixien bé el text grec per la gran conformitat que hi ha, molt més fidel que el text de Dionís el Petit, bastant conforme amb la traducció Hispana i quasi idèntic a un text que Maassen (68) anomena *versió gallo-hispana*.

**Nicè, cànon XI
(Text de Dionís
el Petit)**

De his qui praeter necessitatem praevaticati sunt, aut praeter ablationem facultatum, praeter periculum... placuit synodo... tribus annis fideles inter audientes habeantur: et sex annis omni se contritione dejiciant, duobus autem annis sine oblacione populo in oratione communicent.

(PL, 67, 140).

**Lleyda (a. 546,
cànon IX)**

De his qui in praevicatione rebaptizati sine aliqua necessitate vel tormento dilapsi sunt, placuit ut circa eos illa Nicaenae synodi statuta serventur quae de praevicatoribus censita esse noscuntur; id est ut septem annis inter catechumenos orent, et duobus inter catholicos, et postea moderatione et clementia episcopi fidelibus in oblacione et Eucharistia communicent.

(González-Tejada, II, 143.)

**Nicè, cànon XI
(versió Hispana)**

De hiis qui sponte lapsi sunt, qualiter debeant poenitere.

Placuit sanctae synodo... si qui... ex animo poenitent, tribus annis inter audientes habeantur; si tamen fideles sunt et septem annis aliis inter poenitentes sint, duobus item annis extra communionem in oratione sola participant populo...

(González-Tejada, I, 14.)

**Versió
Gal·lo-Hispana**

septem annos inter catiucumenos orent et duobus inter baptizatos et postea moderatione et clementia episcopi fidelibus in oblacione et Eucharistia communicent.

(Maassen, *Quellen* etc. I, 27).

El cànon III de Nicea parla *De subintroducitis mulieribus*, prohibint als clergues i bisbes que estiguin amb elles a no ser que siguin parentes. I la mateixa prohibició sostenen els cànons d'una pila de Concilis espanyols i tarragonins. Així per exemple el cànon VII del Concili de Girona (a. 517); el cànon XV del de Lleyda (a. 546); el cànon V del III de Braga (a. 561); el cànon III del de Sevilla I (a. 590) (69); el cànon III del Concili Toledà II (a. 527); el cànon 42 del Toledà IV (a. 633); i s'ha de notar que usen tots els Concilis nostres la tra-

(68) *Quellen*, etc., I, 27. Segons aquest i Hefele, I, 1.ª part, p. 1157, aquesta versió seria una barreja de la col·lecció Gàllica i de la Paràfrasi de Rufí, feta vers 455.

(69) Per fer notar que és doctrina del Concili Nicè usa les paraules: *id certum est constitutio antiquorum patrum*.

ducció exacta del grec: *De extraneis mulieribus*, mentre que Dionís el Petit usa *De subintroductis*.

No parlem de la conformitat dels nostres Concilis amb el cànon III de Nicea si passem de les paraules textuais a la significació de la castedat de la clerecia perquè no acabariem mai. El Concili d'Osca de 598 adverteix que respecte a la conducta i manera de viure ho facin tots (abats, preveres, diaques) *sub ecclesiasticis regulis*; el d'Egara del 614 mana també la castedat dels clergues; el de Girona de 1078 prohibeix la comunicació amb persones de diferent sexe; el de Lleyda de 1173 no sols parla de la continència dels clergues, sinó que també de les persones religioses, i així tots els altres.

El cànon IV de Nicea parla de l'elecció i confirmació dels bisbes: és clar que una cosa general, les transgressions de la qual donen lloc a apel·lacions al suprem Jerarca de l'Església, ha de donar poca ocasió d'ésser tractada en les reunions conciliars particulars o nacionals, però el Concili de Sant Joan de la Penya, de l'any 1034 tractà... *quae ad ordinationis tenorem pertinent, juxta... Nicenorum canonum instituta... ut episcopi aragonensis ex monachis praefati cenobii habeantur et eligantur* (70). Com que no hi ha altre cànon de Nicea que parli d'aquest extrem, hem de suposar que aquesta doctrina és una conseqüència de les primeres paraules del cànon IV. En efecte, si el bisbe ha d'ésser elegit per tots els bisbes de la província és natural que l'elecció recaigui en un dels de la mateixa província. I com que per tal com era reduït Aragó encara, i el principal, per no dir únic, centre cultural era el monestir de Sant Joan, per això estableixen que de Sant Joan de la Penya hagin de sortir els bisbes.

Compari's per fi les inhabilitats que assenyala el cànon XIX del Concili IV de Toledo i es veurà que n'hi ha ja de sancionades en el Concili I ecumènic.

El cànon V de Nicea conté diversos extrems: a) Que els que són excomuniats per uns ho siguin també pels altres. I el mateix trobem en els concilis de Saragossa (a. 380), cànon V; en el de Toledo I (a. 400), cànon XV; i en el de Lleyda (a. 1173), cànon XXIV, entre altres. b) Per evitar que hi pugui haver passió o rancúnia en la fulminació de l'excomunió es celebraran dos concilis anuals: un abans de la quaresma i un altre per la tardor. I des de bon principi trobem que es preceptua la mateixa cosa aquí. El de Tarragona de l'any 516, en el cànon VI, disposa l'excomunió del bisbe que no vagi al Concili. El Concili III de Toledo (a. 589), en el cànon XVIII, al·ludeix a aquesta disposició del Concili de Nicea; però, atenent a la distància del camí i a la pobresa de l'Església, redueix la seva celebració a una volta l'any. El Concili IV recorda en el seu cànon III que res no hi ha tan condemnat com el no reunir concili almenys una volta l'any. El Concili d'Osca de l'any 598 disposa també la celebració d'un sínode anual en el lloc que assenyali prèviament el bisbe.

(70) Ramon de Huesca, *Teatro histórico*, etc. V. p. 400, ap. VI.— P. Sangorrin, *Libro de la Cadena del Concejo de Jaca*. Zaragoza, 1923.

El Concili XII de Toledo (a. 679) és més explícit i assenyala el primer de novembre per a la celebració del concili anual. En el segle XII són tan nombroses ja les cites i disposicions donades respecte aquest particular que hauríem de plegar d'enumerar-les per no fer-nos pesats si és que entrés en el nostre intent de portar la investigació fins a aquests temps.

El cànon XIV estableix una espècie de jerarquia entre els diferents ordes eclesiàstics, i al capdavant que als diaques no els serà permès de seure entre els preveres, i precisament el Concili I de Barcelona, vers l'any 540, prohibeix la mateixa cosa: *ut diaconus in consessu presbiteri nullatenus sedeat*.

Els cànons XV i XVI estableixen arrencar de soca i arrel el costum anticànonic de passar, clergues, preveres o bisbes, d'una ciutat a una altra (d'una diòcesi a una altra). El cànon II del Concili de Toledo II (a. 527), a més de prohibir-ho fa culpable al bisbe que els acull.

El Concili IV de Toledo, en el seu cànon LIII, ordena que els bisbes obliuin els clergues a tornar a llur parròquia, excusant-los de l'obligació de fer-ho la malaltia del clergue. El de València (a. 525) tampoc no admet clergues que corrin d'un lloc a un altre. El cànon XVII anul·la l'ordenació d'un clergue feta sense el consentiment de l'ordinari. Cabalment el Concili de Lleyda (a. 548), en el cànon XII, va contra la mateixa corrupció, depositant els que s'ordenen contra els cànons, i en el cànon III fins per l'ordenació dels monjos exigeix la presentació del permís de l'abat. D'aquí vingué l'ús de les comendaticies o cartes formades. El Concili de Girona (a. 1068), cànon VIII, exigeix que per a ésser rebut un clergue per un bisbe no diocesà ha de presentar comendaticies (Vill., XIII, 76). Altre concili de la mateixa ciutat (a. 1078), en el cànon IX, repeteix textualment: *clerici non recipiantur sine propriis pontificiis litteris* (Vill., XIII, 254).

El cànon XVIII prohibeix les usures als clergues i precisament és un cànon que és general aquí. Com que seríem interminables, recordem només que el Concili de Tarragona (a. 516), cànon III, prohibeix vendre més car del que es compra, deixar diner, etc. (*Esp. Sag.*, XXV, p. 58).

El Concili de Girona (a. 1068), cànon VIII, que els clergues *aut desinant usuras aut deponantur* (Vill., XIII, 29), i el de 1078 de Girona *usurarii nisi recipiscant excommunicentur* (Vill., XIII, 284). I del segle XII hauríem de citar tots els nostres concilis si volguéssim referir un per un els que es conformen amb la doctrina exposada en el cànon XVIII de Nicea.

V. — *El Concili de Nicea en la disciplina de la nostra província eclesiàstica*

Veiem ara com la Tarraconense ha aplicat els cànons de Nicea en les qüestions disciplinars. Només recordarem un cas o altre per no fer-nos pesats.

Noti's que si no diem el contrari, en citar un cànon del nostre Concili, ho fem referint-lo a la Col·lecció Hispana publicada per González.

Comencem per l'ordinació dels bisbes, per la validesa i licitud de la qual disposa el cànon VI que es necessita el consentiment del metropolità.

C. VI de la Hispana

Si quis praeter voluntatem et consentiam metropolitani episcopi fuerit ordinatus, hoc concilium magnum et sanctum censuit non debere esse episcopum.

C. VI de Dionts

... clarum est quod si quis praeter sententiam metropolitani fuerit factus episcopus, hunc magna synodus definivit episcopum esse non oportere.

Prisca llatina. Mansi, vol. 6, col. 1127.

Omnino autem manifestum est illud, ut si quis sine arbitrio eius qui est in metropolim, constituerit episcopum, hunc censuit sanctum et magnum concilium non esse episcopum.

Respecte a aquest extrem podem recordar el cas de Cesari, abat de Santa Cecília de Montserrat. Aprofitant la desorganització de la nostra província i potser recollint un estat d'ànim aquí existent de repugnància a la subjecció del metropolità de Narbona, protesta que explotà més tard, marxà Cesari a Santiago de Galícia i allà trobà els bisbes reunits en concili i els exposà el cas trist de Tarragona. De fet tornà consagrat arquebisbe, títol que usà fins a la seva mort. Doncs bé, com que això era contra aquest cànon que comentem, li fou disputada la seva ordenació i malgrat d'haver acudit a Roma, al·legant haver estat ordenat segons els cànons, no fou mai reconegut com a tal; a l'inrevés, fou elegit arquebisbe el prelat de Vich Attó (Villanueva, *Viage Lit.*, VII, 157; *España Sagrada*, XXV, 102; XXVIII, 93 i XIX; Moncada, *Episcopologio de Vich*, I, 129...; Caresmar, *La primacia de la Seu de Tarragona*, transcripció i pròleg del P. Martí de Barcelona, O. M. C., p. 59... Tarragona, 1924).

Silvà, bisbe de Calahorra, ordenà un prevere per un bisbat nou, sense permis del metropolità. Aquest l'avisà; però, en morir el prevere, Silvà n'ordenà un altre amb l'agreujant que no era diocesa seu. El bisbe de Saragossa notificà a l'arquebisbe de Tarragona el succeït i aquest escriví al papa. Hilari contestà amb la coneguda decretal *Postquam litteras* de 465, dirigida a Ascari, arquebisbe de Tarragona, condemnant el procediment de Silvà tot i les excuses d'altres bisbes que l'abonaven: *...decernimus... ut nihil deinceps... contra Nicenorum canonum constitutum tentetur. Hoc autem primum juxta eorundem patrum regulas, volunus custodiri, ut nullus praeter notitiam atque consensum... metropolitani aequaliter consecratur antistes: quia hoc vetus ordo tenuit, hoc trecentorum decem et octo sanctorum Patrum definivit auctoritas... (71).*

Wigo, bisbe de Girona, fou elegit pels bisbes i pel metropolità en 908 (72).

(71) *España Sagrada*, XXV, 42 i 196-8.

(72) *España Sagrada*, XLIII, 393.

Per això si no assistia a l'elecció i consagració les confirma el metropolità. Els casos abunden.

L'elecció de Servus-Dei en 886 per bisbe de Girona és comunicada al de Narbona, metropolità de la nostra província aleshores (Villanueva, X, 43 i 233). Gotmar, bisbe de Vich, fou confirmat pel metropolità. L'elecció de Guillem de Tavertet i de Jordi, bisbes de Vich, fou comunicada al de Narbona per a llur consagració (73).

Guadall es féu consagrar bisbe de Vich vivint encara Fruia, que era el propi bisbe, pel metropolità d'Auch. Doncs bé, ni vivint Fruia ni després de mort va ser reconegut com a tal, ja que fou consagrat bisbe de Vich Arnulf pel propi metropolità de la Tarraconense, i encara que Guadall apel·là a Roma en 998, no en tragué altra cosa que la seva deposició (74).

Una conseqüència de l'elecció dels bisbes que devien fer els mateixos com-provincials és quasi natural que sigui el recaure l'elecció a un de la mateixa província i, si es tracta de regulars, un de la mateixa comunitat. I aquí trobem casos de tot. És trobaven a Roma el bisbe de Vich i el comte de Barcelona Ramon Borrell i tractaven de donar un abat a Sant Benet de Bages, quan determinen tornar-se'n a Sant Benet i encarregar l'elecció de l'abat als mateixos monjos i aquests demanen que els governi Rami (a. 1002), canonge de Vich, però fan constar que ho fou per les especials qualitats que adornaven el canonge Rami, capaç de restaurar el monestir de Sant Benet (75). El bisbe de Vich Arnau concedí també als canonges regulars de Manlleu (a. 1105) que fos elegit un d'ells, si és que en tenien algun de capaç (76). Més tard (a. 1194) és el mateix papa, Celestí III, qui ordena que sigui elegit prior de Manresa un dels mateixos canonges que fos apte per al càrrec (77).

El cànon II prohibeix que un neòfit sigui ordenat de prevere. I és clar que més improcedent ha d'ésser encara consagrar-lo bisbe. I això passà a Girona. Morí el bisbe en 970 i fou elegit un que no havia estat criat en el ministeri de l'Església, és a dir, un neòfit, i exposat el cas al papa no solament no el confirmà, sinó que va nomenar entretant provisor i governador — *provisorem et gubernatorem* — de Girona al bisbe de Vich Attó (78).

El cànon XV prohibeix que els bisbes i clergues passin d'una ciutat o diòcesi a una altra. Per això quan Nundinari, bisbe de Barcelona, abans de la seva mort recomanà l'elecció d'Ireneu, probablement bisbe d'Égara, per successor seu, cosa que es verificà, Ascani, arquebisbe de Tarragona, dubtà i consultà el cas a Roma (465) i el papa Hilari contesta taxativament que, segons *statuta patrum*,

(73) Villanueva, VI, 269 i VII, 241.

(74) Villanueva, VII, 105 i *España Sagrada*, XXVIII, 105.

(75) Villanueva, VII, 251 i 281.

(76) Villanueva, VI, 333.

(77) Villanueva, VII, 274.

(78) *España Sagrada*, XVIII, 99.

el bisbe de Barcelona no pot ser Ireneu, sinó que ha d'ésser elegit d'entre el clergat de Barcelona i confirmat pel metropolità (79).

Les lletres formades i ordenades pel Concili de Nicea també les trobem usades a casa nostra (apèndix VI).

Arnulf, bisbe de Vich, volia anar a visitar el Sant Sepulcre i es presentà al seu metropolità de Narbona Ermengol l'any 1006 i aquest li concedí les desitjades lletres (Villanueva, *Viage Lit.*, VI, 282 i VII, 21. — *Esp. Sag.*, III, 106 i 262. — Moncada, I, 220).

Quasi en totes les butlles d'exempció dels monestirs disposa el Sant Pare que les concedeix que els religiosos no puguin sortir del cenobi, i per això en 1131 trobem que el prior de l'Estany concedeix dimissòries a un monjo que vol canviar de vida perquè pugui anar allà on vulgui (*Viage Lit.*, VII, 29).

El cànon XVII disposa que cap bisbe no s'atreveixi a ordenar un clergue extradiocesà i fins anulla l'ordenació si arriba a fer-se. No cal pas que busquem l'aplicació d'aquesta doctrina a casa nostra en el fet que totes les butlles d'exempció dels nostres monestirs disposen que l'ordenació pertany al bisbe diocesà, quan trobem ja en 1058 que en la consagració de la Seu de Barcelona li són adjudicades les illes Balears, Dènia i Oriola, i fa constar que l'ordenació dels clergues d'aquestes diòcesis pertany al bisbe de Barcelona (Arx. Vet., Arm. I, XVIII, 222. — S. Sanpere i Miquel, *Història de Barcelona*).

El cànon V al final disposa la celebració de dos concilis anuals. Doncs bé, pot citar-se el cas que a la nostra província volien celebrar concili i és un legat de la Santa Seu qui el prohibeix. En efecte, Berenguer, bisbe de Vich i arquebisbe de Tarragona, volia complir els sants cànons i segurament per ordenar el restabliment de la metròpoli Tarragonina. No sabem entendre què hi veia en aquest fet el legat apostòlic Bernat, arquebisbe de Toledo, però el cas és que prohibí la celebració del concili i cità Berenguer perquè comparegués a la seva presència a qualsevol lloc d'Espanya on es trobés (80). (Apèndix VII).

VI. — *Biografies*

És just que també parlem dels que en la nostra província s'han ocupat de coses conciliars (81) i en primer lloc de l'arquebisbe de Tarragona

(79) *España Sagrada*, XXV, 47 i 196-8; Jaffe-Loëwenfeld, n. 560. — Mateu Aymenrich, S. J. — *Nomina, et acta episcoporum Barcinonensium, binis libris comprehensa, atque ad Historiae, et chronologiae rationem revocata...* p. 253. Barcelona, 1760.

(80) Villanueva, VI, 213 i Moncada, *Episcopologi*, I, 353.

(81) Prescindim per això del més gran canonista del s. XIII, Sant Ramon de Penyafort, i d'un altre eminent canonista del s. XVI, Martí d'Azpilcueta Navarro.

Antoni Agustí (82).— El doctor Joan F. Tela ha començat de publicar en la revista *La Esperanza* un treball sobre *Antonio Agustín como historiador*, en el qual, en una curta biografia, desfà els errors que contenen els articles d'algunes enciclopèdies, principalment l'Espasa, t. III, 678-9 i la *Historia de la Literatura Española* de Juli Cejador.

Bibliogràficament, però indicant el seu judici sobre la personalitat i obres d'Agustí, se n'ocupa el polígraf Menéndez i Pelayo en diferents passatges de *La Ciencia Española* i en el volum I de la *Bibliografía hispano-latina clásica*.

Per fi, per haver-hi aportat el nostre modest gra de sorra escorcollant les biblioteques de Roma, podem anunciar que l'insigne patrici Excm. Sr. Eduard Toda està a punt de publicar una completíssima bibliografia d'Agustí. En l'apèndix VIII anotem les edicions de les obres del nostre arquebisbe relacionades amb el present tema, sigui directament com en *De collectoribus canonum*, sigui perquè els concilis són fonts dels llibres, com en *Epitome juris pontificii* i en *De emendatione Gratiani*.

Nasqué en 1517 i morí en 1586. Natural de Saragossa, d'una família de tradició jurídica, la continuà ell estudiant a Alcalà, Salamanca, Bolonya i Pàdua. Dotat d'un esperit crític no gens comú en el seu temps, es dedicà a totes les branques del saber, però principalment el Dret acabà essent la seva afició predilecta. Amb tot i els alts càrrecs que ocupà en l'Església — bisbe d'Alifà en 1555, de Lleyda en 1561 i arquebisbe de Tarragona en 1576 —, no per això deixà els seus treballs literaris. El 73 la seva fama jurídica ja era universal i Gregori XIII li demanà manuscrits i notes per a la correcció de Gracià, i Agustí tramet la petició a Zurita, qui era ric en manuscrits d'aquesta classe, demanant-li sobretot *conciliorum acta* (*O. O.* II, p. XXXVII). El 75 hi ha una copiosa correspondència entre Llorens Suri i Agustí sobre l'edició dels concilis grecs i llatins que volia fer el nostre arquebisbe, interessant-se Suri per un impressor de Colònia (*O. O.* II, p. XL). El setembre ja parlen els dos de tractes i Agustí li promet de pagar mil auris en tres pagues: la primera després de la impressió dels llibres grecs; la segona després del primer volum i la tercera al final (*O. O.* VII, p. 199). Sembla, però, que l'edició fracassà per falta de recursos. El febrer del 76, des de Lleyda, escriu a J. Batista Pérez per tal que li trameti còpia dels concilis que es rebin a Roma (*O. O.* VII, 215), cosa que devia complir perquè Agustí li acusa rebut de la còpia, i li demana demés l'*Excerpta*

(82) Andreu Schotto, *Oratio funebris*, en *Opera Omnia*, I, p. XV-XXI.— Nicolás Antonio, *Bibliotheca Hispana*.— Gregori Mayans i Siscar, *Vida de D. Antonio Agustín...* Madrid, 1734 i *O. O.*, II, p. V...— *España Sagrada*, XLVII, p. 93-102, 320-1, 357-60 (Madrid, 1850).— Villanueva, *Viage Lit.*, XVII. 58-73 i 268-86 i XX, 32-9, 126-7, 214-27, i 229-330).— Miguel Gómez Urriol, *Biblioteca antigua y nueva de escritores aragoneses de Latassa, aumentadas y refundidas en forma de diccionario bibliográfico-biográfico*, t. I, 24-30, Zaragoza, 1884-6. — Maassen, *Quellen*, etc., I, XIX-XXXIV.— A. Tardif, *Histoire*, etc., p. 339...— José A. Bragulat, *Apuntes sobre la vida y obras de Antonio Agustín, obispo de Lérida y Arzobispo de Tarragona*, Lérida, 1894.

canonum que diuen que és de Sant Isidor, i li envia una llista de concilis (O. O. VII, 226 i 228).

Una carta de R. Çapata, del 27 de juny de 1680, diu a Agustí: "En lo de los Concilios huelgo mucho que se trabaje tanto, tengo gran deseo de verlo impreso" (83).

El 14 de juliol del 81 Baptista Cardona, des de València, diu a Agustí que els Concilis Toledans que té els hi donà el doctor Tomas i també les Epístoles de Nicolao, i que preferiria que els Concilis s'editessin a Tarragona, Colònia o Venècia perquè a Roma no acaben mai. A més les variants dels Concilis que li comunica no vol que passin de les mans d'Agustí ni que de cap manera es trametin a Roma, on no és la primera vegada que hi ha hagut qui s'ha vestit amb les plomes dels altres (84).

El 83 Çapata li diu que li han agradat molt els quaderns dels Concilis que li ha tramès i que desitja que posi en ordre la crònica dels Concilis perquè aniria bé després de l'*Epitome juris pontificii* (85).

La seva biblioteca era riquíssima en manuscrits grecs i llatins (86). Entre els manuscrits llatins que fan per al nostre objecte posseïa: el núm. 62, escrit en temps d'Agustí, i que contenia diferents còpies de Dionís el Petit; el núm. 66 també era una miscel·lània escrita en el seu temps, i entre les obres d'Isidor es troba el prefaci de Dionís el Petit; el núm. 190, escrit al segle XIV, conté la regla canònica aquisgranesa d'Amalari.

Del núm. 250 al 256 tot són Concilis provincials de França, la majoria copiats en temps d'Agustí, d'altres, però, en pergami, i algun, per exemple el número 252, del segle XII, contenint la canònica aquisgranesa.

Del núm. 257 al 367 tots són manuscrits de Dret canònic: concilis provincials, decretals, el Burchard de Worms, l'Iu de Chartres, Cresconi, Dionís el Petit, etc.

El núm. 286 era el llibre *Cesaraugustanus*; el núm. 287 *Incerti auctoris collectio decretorum libris IV qua finita magna pars Corporis canonum sequitur, itemque Attici Episcopi CP. epistola formata*, en pergami, de 400 anys, format quadrat; el núm. 288 *Incerti collectoris sacrorum canonum liber, qui fuit insignis Abbatiae B. Mariae Populeti Cisterciensis Ordinis, in quo magna pars Corporis canonum exstat, itemque de statu monachorum Gregorius papa, et alii Pontifices in forma enchiridii*. Té 300 anys i el cita sempre amb el nom de *Liber Populeti*.

I en la seva biblioteca grega hi havia el núm. 148 *Nicaeni concilii primi universalis acta, in quibus est historia rerum Constantini Imperatoris, et Aritii*,

(83) Biblioteca Universitat de Barcelona, Ms. 15-2-1, n. 87, carta 16.

(84) Ibid., carta 6.

(85) Ibid. carta 7, i O. O. VII, 229.

(86) O. O. VII, 48...

et gestorum Nicaenae. Adduntur item et Constitutiones quaedam ecclesiasticae, et canones XX. atque symbolum, et epistulae synodi, et Athanasii, atque aliorum; i Constantinopolitani Concilii VIII. universalis acta sub Joanne VIII. Pontifice Romano pro restitutione Photii Patriarchae CP. Cum aliis ad id pertinentibus, en paper, d'escriptura recent i format en foli.

El 149 *Nicaeni Concilii primi iterum acta, et alia ad id pertinentia descripta ex superiori exemplari,* format, matèria escriptòria i temps iguals que l'anterior.

I del núm. 150 al 163 tot són concilis grecs, excepte el 163, que conté els de Ferrara i Florència del temps d'Eugeni IV.

La deixà, en morir, a l'Escorial, però en saber-ho el Cardenal Caraffa, prefecte de la Biblioteca Vaticana, instà a Sixte V perquè se'n tragués tot el que fos referent a concilis i decretals, i en rebre la disposició pontifícia marxà el canonge Bailó, que havia fet el catàleg publicat en *O. O.*, i sortí de Tarragona el 25 d'agost amb sis caixes de manuscrits i arribà a Roma el 2 d'octubre (87) del mateix any de la mort d'Agustí. Altres 26 caixes passaren a l'Escorial i també devien fer una tria Santes Creus, Pérez Bayer, Mayans i altres.

El canonge Bailó fa notar que en arribar a Roma fou molt ben rebut, però després ni li van donar les gràcies, i per les notes del nebot de l'arquebisbe sabem que els manuscrits es trobaven en un convent de cartoixos i després passaren a la Biblioteca Vaticana.

Francisco Torres, S. J. — Nasqué a Herrera, diòcesi de València, vers 1509 i morí a Roma el 21 de novembre de 1584. Formava part de la comissió de la correcció del *Gracià*. Li mancava l'esperit de crítica. En el gust imperant en el seu temps de llatinitzar els cognoms signava *Torrens* o *Turrianus*.

Zommervogel, *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*, VIII, 113, 126, menciona 58 obres seves, de les quals n'havia escrit 14 abans d'entrar en el noviciat de la Companyia.

Devem mencionar aquí:

Apostolicarum Constitutionum et catholicae Doctrinae Clementis Romani libri VIII., Francisco Turriano, Societatis Jesu, interprete e graeco: eum ejusdem scholiis et observationibus ipsius Doctrinae Catholicae ad confirmanda dogmata orthodoxa contra haereticos, et cum explanationibus apologeticis locorum obscuriorum. Ad Illum. et Rmum. D. S. R. E. Cardinalem Sirletum. Accesserunt Canones Concilii Nicoeni LXXX. ex arabica in latinum conversi, et Responsa Nicolai I. ad consulta Bulgarorum (Anvers, 1578, i Mansi, II, 947-982).

Francisco Aduarte. — Nasqué a Saragossa a principis del segle XVI (88); fou religiós de la Cartoixa de la seva ciutat natal. Seria auxiliar de l'arquebisbe Agustí, perquè aquest últim l'envià a Barcelona per tal que li descrivís els

(87) Guillermo Antolin, *Catálogo de los códices latinos de la Real Biblioteca del Escorial*. Vol. I, p. XLII... Madrid, 1910.

(88) Latassa, *op. cit.*, I, 19.

llibres de concilis i altres escrits de la capital de Catalunya (O. O. II, p. LVI). Encara que Bailó diu que fou ell mateix qui portà els manuscrits d'Agustí a Roma, sembla que Aduarte també hi anà (O. O. II, p. LXII) i allà es quedà, on féu algunes anotacions a les obres de l'arquebisbe, principalment a la segona i tercera part de l'*Epitome juris pontificii*.

Abans ja havia publicat a Tarragona (segons Latassa) *Postillae seu Additiones in margine tomi primi Epitomes Juris Pontificii Veteris Antonii Augustini, excusi Tarraconae*, 1597. L'edició d'O. O. V, p. 535 publica d'Aduarte: *Observationes in epitomem Juris Pontificii Veteris Antonii Augustini* (89).

Joan Marsà. — Era de la comissió encarregada de corregir el Gracià. No sabem res més d'ell.

Francisco Peña. — Nasqué a Villaroya de los Pinares, província de Terol, en 1540, i morí a Roma el 21 d'agost de 1612. Estudià Dret a València i fou enviat a Roma per Felip II com a auditor de la Rota per la Corona d'Aragó en 1568.

Pius V el nomenà de la comissió instituïda per reformar el Decret de Gracià. El rei el volia per bisbe d'Albarracín i convencé Felip II que no el presentés. Està enterrat a Sant Salvador de Saragossa. Latassa (*Biblioteca* etc.) cita 21 obres seves. També en parlen Nicolàs Antonio, *Bib. Hisp. nova*; Rodríquez, *Biblioteca Valentina*; Ximeno, *Escritores valencianos*, i Cerchiari, *Capellani Papae et Apostolicae Sedis auditores causarum sacri Palatii apostoloci seu Sacra Romana Rota*.

Miquel Tomàs. — Prevere mallorquí, treballà en la correcció del Gracià.

En passar Antoni Agustí a l'arquebisbat de Tarragona en 1576, fou nomenat bisbe de Lleyda, però per poc temps, ja que el 9 de juliol de 1578 morí (90).

El Dr. Baptista Cardona, com ja hem dit, diu que li donà els concilis de Toledo el Dr. Tomàs, que potser es podria identificar amb aquest.

Antoni Agustí, S. J. — Natural de Saragossa, nebot de l'arquebisbe del mateix nom, treballà els manuscrits del seu senyor oncle i preparà l'edició de les obres pòstumes (O. O. II, LXII), i omplí les llacunes que faltaven de l'*Epitome juris pontificii veteri* (2.ª i 3.ª part), (O. O., III, pròleg); treballà, demés, la biografia del seu senyor oncle (Latassa, *op. cit.*).

Jaume Carecmar (91). — Natural d'Igualada. Nasqué en 1717. Morí a Barcelona en 1791, però foren traslladades les seves despulles al monestir de Bellpuig de les Avellanes, dels canonges premonstratenses, del qual havia estat abat

(89) Compongué també una *Praefatio* per exornar les Actes dels Concilis.

(90) Eubel, *Hierarchia catholica medii aevi*, III, 229.

(91) Fèlix Torres Amat, *Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los escritores catalanes...* p. 176. Barcelona, 1836. — Antoni Elias de Molins, *Los estudios históricos y arqueológicos en Cataluña en el s. XVIII*, 7... (Discursos R. A. de B. L. de Barcelona 1903) — Ramon d'Alòs, *Contribució a la bibliografia del P. Jaume Carecmar*, en el *Bulleti de la Bib. de Catalunya*, IV (1917), p. 28...

durant un trienni, que no fou prorrogat per reelecció per poder-se dedicar als estudis històrics que li absorbiren gran part de la seva vida.

Comblat d'elogis pels seus contemporanis i per la posteritat, fundador d'una verdadera escola crítica de la qual sobresortiren els PP. Pasqual i Martí, que no fructificà com la de Mabillon per la confusió que portà als claustres la guerra de la Independència i després els canvis polítics del segle passat, malgrat tot, es conserven molts dels seus manuscrits i dels seus deixebles que substitueixen a voltes tants i tans documents escampats i perduts per la revolució. Torres Amat cita entre les seves obres: *Aviso al Excmo. Sr. Conde de Campomanes, ministro del Real Consejo*, que és una dissertació sobre l'antic còdex de concilis de Ripoll i que es troba avui en el convent de caputxins de Sarrià (92). Escriví també en el còdex de Ripoll *De sacris conciliis in Cathalonia habitis commentarium*, i anotà el llibre de Rupprecht (93).

Jaume Villanueva.— No podem passar per alt aquest nom clàssic ja en les ciències històriques i imprescindible. Qualsevol hora que es tracti de fer una edició dels Concilis tarragonins se li haurà de fer justícia pels seus amples horitzons en aquestes matèries i pels útils serveis que prestà a la ciència copiant molts dels concilis que trobava en els seus viatges literaris. En el vol. IX del seu *Viage Lit.* proposa per extens un projecte d'edició dels nostres Concilis, dividit en 3 parts: anterior a la invasió (Tarraco gotica); una altra durant la captivitat de Tarragona (Tarraco capta); i després de la restauració (Tarraco recuperata). I enumera una sèrie dels que ni Aguirre ni Fèlix Torres Amat conegueren.

Nasqué (94) a la ciutat de Sant Felip en 1765, professà en l'orde de frares predicadors en el convent de València. En 1802 rebé ordre de copiar els ritus i cerimònies antigues per a una obra litúrgica que havia de fer per encàrrec del rei el seu germà Joaquim, i després de començada la tasca, l'estengué a tots els rams de la literatura. Tornà a Madrid després d'acabat el viatge, en 1808. Els successos polítics posteriors l'obligaren a deixar la vida dedicada a aquests treballs, i quan s'abolí la Constitució emigrà a Londres, on morí el 14 de novembre de 1824. A més de les notes que sobre Concilis deixà escampades en el seu

(92) P. Martí de Barcelona, O. M. C., *Notas bio-bibliográficas de Caresmar*, en *Estudios Franciscanos*, XXII, (1919), p. 197-204.

(93) *Notae historiae in universum Jus Canonicum rationibus consentaneis adsertae, quaestionibus Historico-critico-dogmatico-Scholasticis illustratae...* auctore P. Theodoro M. Rupprecht... Editio novissima, in qua nunc primum accessit index, in praecedentibus omnino desideratus: imo Synopsis, seu methodica oeconomia totius Operis, ordine Alphabetico distributa, accuratiori studio concinnata a Jacobo Caresmar canonico praem. Doctore theologo. 2 vol. Barcelona, 1772.

(94) D. Justo Pastor Fuster. *Biblioteca Valenciana de los escritores que florecieron hasta nuestros días y de los que aun viven con adiciones y enmiendas a la de D. Vicente Ximeno*, II, p. 436... València, 1827-30, i pels manuscrits que deixà Villanueva; vegi's P. Z. García Villada, *Material inédito del Viage literario a las iglesias de España*, en *Razón y Fe*, XVI (1917), p. 48..

Viage literario, deixà moltes d'altres notícies en els manuscrits que es guarden a l'Acadèmia de la Història, de Madrid. Mereix ser recordat el manuscrit *Colección de los Concilios tarraconenses, entre los cuales hay muchos ignorados de Aguirre*.

BIBLIOGRAFIA

A més de les anotades en el decurs del present treball, es poden veure les següents obres, ultra les colleccions generals de l'estranger que publiquen també la col·lecció Hispània:

Bartomeu Carranza: *Summa Conciliorum et Pontificum*.—Venezia, 1547.

García de Loaysa: *Collectio conciliorum Hispaniae, diligentia... elaborata eiusque vigiliis aucta*. — Madrid, 1593.

Josephus Saenz de Aguirre: *Collectio maxima conciliorum omnium Hispaniae et Novi Orbis epistolarumque decretalium celebriorum, necnon plurimum monumentorum veterum ad illam spectantium, cum notis et dissertationibus quibus ss. canones, historia disciplinaque ecclesiastica et chronologia illustrantur* (amb notes de Josep Català). — Roma, 1693-95. — Roma, 1753-55. — Madrid, 1753-55.

Domingo López de Barrera: *De antiquo canonum codice ecclesiae Hispanae*. — Roma, 1758.

Francisco Pérez Pastor: *Diccionario portátil de los concilios que contiene una suma de todos los concilios generales nacionales... a que se ha añadido una colección de los cánones más notables distribuidos por materias... Corregido por D. Joseph Carasco*. — Madrid², 1782.

Vilamuño: *Summa conciliorum Hispaniae quotquot inveniri potuerunt ab usque sacculum proxime praeteritum, epistolarum ad hispanos cum earum delectu, notis, novisque dissertationibus adornata, opera et studio. P. M. F. Mathiae de... Sacrae Theologiae Emeriti Professoris*. — Madrid, 1784-5.

Collectio maxima conciliorum Hispaniae epistolarum decretalium celebriorum a Josepho Cardinali de Aguirre edita, nunc vero ad juris Canonici corporis exemplum nova methodo digesta... a Sylvestro Pueyo. — Madrid, 1784.

Vicente González Arnao: *Discursos sobre las colecciones de Cánones griegos y latinos que se han formado hasta las que componen el Cuerpo del Derecho Canónico*. — Madrid, 1793.

Blanco: *Noticia de las antiguas y genuinas colecciones canónicas inéditas de la iglesia española que de orden del Rey nuestro Señor se publicarán por su Real Biblioteca de Madrid, dedicada a S. M. y dispuesta por su bibliotecario mayor Don Pedro Luis Blanco*. — Madrid, 1798.

Praefatio historico critica in veram et genuinam collectionem veterum Conciliorum Ecclesiae Hispaniae a S. Isidoro Hispalensi... primum ut creditur adornatam, consequentibus deinde saeculis ab Hispanis Patribus auctam, e pluribus mss. codd. venerandae antiquitatis, Toletanis nempe, Scurialensibus, Rivipullensibus, Gerundensi, Cordubensi, Urgellensi, et aliis erutam et ad eorum fidem castigatum, edit. Car. de la Serna Santander. — Brusseles, 1800.

Fernando de León y Olarieta: *Cuadro sinóptico de Historia y colecciones del Derecho Canónico*.—València^a, 1877.—Una fulla en foli.

Vera et genuina collectio veterum Canonum Ecclesie Hispanice a divo Isidoro Hispalensi metropolitano adornata, et ad mss. codd. venerandae antiquitatis fidem exacta et castigata, studio et opera Andreae Burriel, Societatis Jesu theologi.—4 vol. fol. — Ms. en la Bib. Nac. de Madrid.

[Antonio González]: *Collectio canonum Ecclesiae Hispanae ex probatissimis ac pervetustis codicibus nunc primum in lucem edita a Publica matritensi Bibliotheca*. Madrid, 1808.

Apèndix I

Donem el text dels cànons del Concili de Nicea que es contenen en la regla canònica d'Amalari (*PL*, 105, 874), trets de la col·lecció de Dionís el Petit (*PL*, 67, 147...), confrontats amb els manuscrits de la dita regla de Sant Joan de les Abadesses, de Girona i de Vich, i amb el còdex de Dionís el Petit, de Ripoll (Arxiu de la Corona d'Aragó, Ripoll 105) i amb la col·lecció canònica de Ripoll (Arxiu de la Corona d'Aragó, ms. 167).

Les variants (*) seran assenyalades per les sigles:

M = Dionís el Petit.

M' = Amalari.

J = Sant Joan.

V = Vich.

G = Girona.

R = Ripoll 105.

R' = Ms. 167 (procedent de Ripoll).

Cànon III.—De subintroductis mulieribus.

Interdixit per omnia magna sinodus non episcopo (1), non presbitero (2), non diacono, nec alicui omnino qui in clero est licere (3) subintroductam habere mulierem nisi forte matrem, aut sororem, aut amitam (4), uel eas tantum personas que suspiciones effugiunt.

Cànon V.—De excommunicatis (5).

De his qui communione priuantur (6) seu ex clero, seu ex (7) laico ordine ab episcopis per unamquamque (8) prouinciam sententia regularis obtineat ut hi qui abiciuntur (9), ab aliis (10) non recipiantur. Requiritur autem ne pusillanimitate, aut contentione (11), uel alio quolibet episcopi uitio uideatur a congregatione seclusus. Ut hoc ergo decentius (12) inquiratur beneplacuit, annis singulis, per unamquemque prouinciam bis in anno concilia (13) celebrari ut communiter omnibus simul episcopis prouincie congregatis (14) discutiantur huiusmodi questiones: Et sic qui suo peccauerunt euidenter episcopo (15) excommunicati (16) rationabiliter ab omnibus rationabiliter estimentur (17) usque quo (18) uel in communi uel eidem episcopo (19) placeat humaniorem pro talibus (20) ferre sententiam. Concilia uero celebrentur; unum

(*) Les variants van al final de cada apèndix en lloc d'arrar al peu de la plana.

quidem ante Quadragesimam Pasche (21), ut omni dissensione sublata munus offeratur Deo purissimum: secundum uero, circa tempus autumnii (22).

Cànon XV. — Quod non oporteat demigrari.

Propter multam perturbationem (23) et seditiones que fiunt, placuit consuetudinem omnibus (24) amputari que (25) preter regulam in quibusdam partibus uideretur admissa (26), ita ut de ciuitate ad ciuitatem non episcopus non presbiter (27), non diaconus transferatur. Si quis autem, post definitionem sancti et magni concilii, tale quid agere temptauerit (28) et se huiusmodi negotio manciparit (29), hoc factum prorsus in irritum ducatur et restiatur ecclesie cui fuit episcopus, aut presbiter (27), aut diaconus ordinatus.

Cànon XVI. — De his qui in ecclesiis in quibus prouecti (30) sunt minime perdurant (31).

Quicumque temere ac periculose (32) neque timorem Dei pre oculis (33) habentes nec ecclesiasticam regulam agnoscentes (34) discedunt (35) ab ecclesia presbiteri (27), aut diaconi (36) uel quicumque sub regula prorsus existunt, hi (37) nequaquam debent in aliam ecclesiam (38) recipi, sed (39) omnem reconuenit illis imponi ut ad suas parrochias (40) reuertantur, quod si non fecerint oportet (41) eos communione (42) priuari. Si quis autem ad alium (43) pertinenter audacter (44) inuadere et in sua ecclesia ordinare templauerit (45) non consentiente episcopo a quo discessit is (46) qui regule mancipatur ordinatio huiusmodi irrita comprobetur (47).

Cànon XVII. — De clericis uxuras accipientibus.

Quoniam multi, sub regula constituti (48) auaritiam et turpia lucra sectantur, oblitique diuine Scripture dicentis: *Qui pecuniam suam non dedit ad usuram* (**), mutuum dantes centessimas (49) exigunt, iuste censuit sancta et magna synodus (50) ut si quis (51) inuentus fuerit post hanc definitionem (52) usuras accipiens, aut (53) ex adinuentione (54) aliqua, uel quolibet modo negotium transgens (55), aut emiola (56), id est sesclupa (57) exigens (58) uel aliquid tale prorsus excogitans turpis (59) lucri gratia, deiciatur (60) a clero et alienus existat a regula.

Cànon XVIII. — De priuilegiis presbiterorum (61).

Peruenit ad sanctum magnumque concilium quod in quibusdam locis et ciuitatibus presbiteris (62) gratiam sacre communionis diaconi porrigant, quod nec regula nec consuetudo tradidit, ut ab his qui potestatem non habent offerendi illi qui offerunt Christi Corpus accipiant: nec non et illud innotuit quod quidam diaconi ante episcopos sacra oblata contingant (63). Hec igitur omnia resecentur (64) et in sua diaconi mensura permaneant, scientes quod episcoporum quidem ministri sint (65) inferiores autem presbiteris (62) habeantur (66). Per ordinem ergo presbiteros (67) gratiam sacre communionis accipiant, aut episcopo eis, aut presbitero porrigente. Sed nec sedere in medio presbiterorum (61) diaconis (68) liceat, quia si hoc fiat preter regulam et ordinem probatur existere. Si quis autem etiam post has definitiones obedire noluerit a ministerio cessare debet (69).

Cànon XX. — De flectendo genu.

Quoniam sunt quidam in die dominico (70) genuflectentes (71) et in diebus Pentecostes (72) ut omnia in uniuersis locis consonantes obseruentur placuit sancto Concilio stantes Domino uota persoluere.

1. episcopo, M. — 2. presbytero, M. — 3. *Les huit paraules anteriors són illegibles en J.* — 4. amita, J. — 5. excommunicatis, J. — 6. communioni priuaretur, J. — 7. de, J. — 8. quemque, J. — 9. abijciuntur, M. — 10. *M repeteix dues vegades aquesta paraula.* — 11. contempione, R. — 12. docentius, J. — 13. concilio, J. — 14. congregatis prouincie, R i J. — 15. pec-

(**) Psalm. XIV, 5.

cauerunt episcopo, R.—16. excommunicatio, J.—17. extimentur, J; exstimentur, R.—18. usque uel, J.—19. uel episcopo, R, J, i M'.—20. tantibus, J.—21. quadragessimum Pasce, J.—22. *Falten les últimes cinc paraules en J.*—23. multas perturbaciones, R.—24. omnimodis, però les primeres paraules són escrites sobre borrat.—25. qui, R.—26. amissa, R; amissa, J.—27. presbyter, M i M'.—28. tentauerit, M.—29. negotiatio mancipari, J.—30. prosunt, J.—31. perdurantus, V.—32. Quicumque temere periculose, J.—33. oculis, V.—34. agnoscentes ecclesiasticam regulam, V, J i R.—35. discedant, V.—36. diacs, R.—37. hii, R.—38. alia ecclesia, V.—39. set, V.—40. papochias, M i J.—41. oportet, V.—42. communioni.—43. aliud, M.—44. audaciter, V.—45. tentauerit, M.—46. his, R, V i J.—47. comprometur, V.—48. quoniam sub regula constituit, J.—49. centesimas, M; centessimos, J; centesima, R.—50. synodus, M i M'.—51. ut quis, J.—52. definitionem, M; difinitionem hanc, J.—53. aud, J.—54. inuentione, G i J; ad inuentionem aliquam, R.—55. transiens, J.—56. hemiola, M i M'; emiolia, R.—57. *En R està escrit així corregit de sexcupla.*—58. exhibens, G.—59. turpi.—60. dejiciatur.—61. presbyterorum, M.—62. presbyteris, M.—63. sacram oblationem oblatam contingant, R.—64. recensentur, M i J.—65. sunt, J.—66. habeantur per ordinem. Ergo, M.—67. presbyteros, M.—68. diaconis, J.—69. debuerit, J.—70. omnes quidem in die Dominico, R'.—71. genua flectentes, V.—72. Pentecosten, R'.

Apèndix II

El ms. Vat. Llat. 6093, de la Bib. Vaticana, que identifiquem amb el *Liber Tarracoenensis* presenta les següents variants de la Col·lecció Hispana que publica González-Tejada.

Incipit prefatio. Canones generalium—omni manent stabilita uigore.

Canones autem graece, latine regula—a societate multorum in unum.

Canon sanctus et magnus Niceni Concilii quod habitum est temporibus Constantinii ab episcopis .CCC.XVIII. In ciuitate Nicea, metropoli Bitinie.

Incipiunt capitulo.

I. De eunuchis...

XII. De diebus dominicis... stantes oremus cum uenisset hoc sanctum—uota redamus.

Incipit sinodus que facta est Constantinopolim aduersus heresem... Tra CCCC. XVIII.

Apèndix III

- I Concilium sacrum ueneranda culmina iuris
Condidit et nobis congrua frena dedit
Ut bene fundatus iusto moderamine possit
Intemerata gerens clericus ordo regi.
- 5 Pontifices summi ueterum precepta sequentes
Planius hec monitis exposuere suis.
Hinc fidei nostre se pandit semita et omnes
Errorum dampnant dogmata sancta uias.
Quisque Dei famulus fuerit Christique sacerdos
- 10 Hoc sale conditus dulcia mella fluit.

r. culmine Ripoll 105, f. 32; havia escrit culmini, però després ho corregí per culmine.—3. fundatis, Urgell, còd. Concilis, segons Villanueva, *op. cit.*, i Girona, còd. Concilis de l'Arxiu Capitular.—5. sumi, Urgell, segons Villanueva.—8. uia, Ripoll 105; abans, però, havia escrit uias.—9. fuerit famulus, Girona i Urgell.

Appendix IV

Indiculus.

1. Concilium Nicenum: canones 1, 3, 4, 7, 12, 20.
2. Sinodus Ancyritana: canones 10, 11, 15-17, 20-22, 24-25.
3. Concilium Neocesariense: canones 1, 2, 6, 7, 11.
4. Ga[n]grense Concilium post Nicenam sinodum editum: canones 1, 4, 13-14, 17-19.
5. Sardicense 300 episcoporum. Anno Constantini Imperatoris, Leontio et Salustio Consulibus era 381 etc.: canones 5, 16, 18.
6. Antiochenum: canones 6, 20.
7. Sinodus Lavodicie: canones 13, 29, 45, 49.
8. Incipit regula ecclesiastica Calci<s>tonensis Concilii: 2, 4, 10, 24.
9. Concilium Cartaginense 3, habitum ab episcopis 48, era 325, Cesari et Antico vv. cc. Consulibus 5° Kalendas Septembris Kartagine in secretario etc.: canones 4, 16, 16 (*sic*), 17.
10. Concilium Cartaginis Africae 4. habitum ab episcopis num. 414, era 436: canones 2-9, 13, 31 i un altre.
11. Concilium Africae 5, habitum ab episcopis 73, era 438: canones 3, 6.
12. Concilium Kartaginis Africae 6 gestum sub era 457, ab episcopis 217: el prefaci i cànon 1.º Exemplaria Niceni Concilii directa sub die 8° Kalendas Decembris: canones 1, 13, 20.
13. Concilium Kartaginis Africae 8 in Libitana urbe habitum 213 episcoporum, era 340: canon 18.

Ex hunc Galliae sequuntur.

14. Concilium Arelatense 1: canon 10.
15. Concilium Arelatense 2: canones 2, 8, 12, 22.
16. Arelatense 3. 14 episcoporum habitum era 461: canon 1.
17. Valentinum concilium 20 episcoporum era 413: canones 2, 4.
18. Arausicanum 16 episcoporum habitum era 479: canones 1, 5, 11, 25.
19. Vasense habitum era 480: canones 2, 4.
20. Agatense 25 episcoporum habitum era 544: canones 4, 5, 17-18, 20-22, 24, 28, 37, 39, 40, 42, 47, 50, 55-57, 61.
21. Aureliense 1. 28 episcoporum: canones 1, 7, 13, 20, 17, 24.
22. Aliud Aureliense: canones (8, 12, dubtosos) 15, 24-25, 30-32.
23. Sinodus epannensis 24 episcoporum: canones 18, 25. Item sinodus epaunensis 24 episcoporum: canones 18, 4, 6, 10, 13.
24. Concilium Arvepmentese: canon 14.

Huc usque Galiae. Deinde sequuntur Hispaniae regulae.

25. Concilium Eliveritanum 18 episcoporum Constantini temporibus gestum eodem tempore quo Nicena sinodus habita est: canones 6, 8, 9, 12-13, 20, 32, 34, 37, 46, 49, 61-62, 67-69, 77-78.
26. Tarragonense, 10 episcoporum era 554: canones 4, 10-11.
27. Gerundense 7 episcoporum era 555: canones 5, 8.
28. Cesaraugustanum 12 episcoporum: canones 1, 2, 3.
29. Sinodus habita in conventu Ilerdensi anno 15 Leufridi regis sub 8 idus Augusti: canones 2, 3, 7, 9.

30. Toletanum 1. 10 episcoporum: canones 1, 3, 17.
31. Toletanum 6. universale 4.
32. Incipiunt capitula quae in Dei nomine sinodus in Toletanam urbem constituit tempore Ricaredi regis: canon 10.
33. Toletana 4.^a. 66 episcoporum: canones 3, 4ⁱ, 45, 49, 53.
34. Concilium Toletanum 5. episcoporum 20. era 674. anno 1. Domini nostri Quin-tilani regis.
35. Toletanum 6. universale 4: (un cànon).
36. Sinodus Toletana 16 episcoporum anno 7.º domni Recesvinti principis acta: ca-non 2.
37. Gesta sinodalia Concilii Toletani 11 acta (1) in urbe regia, 17 episcoporum anno 4° regni gloriosissimi principis Wambanis sub die (2) 7 idus Novembris era 714: canon 8.
38. Toletana 16 (un cànon que hom no té present).
39. Lucensis: canones 26, 26 (*sic*), 28, 27, 40, 50, 58, 65, 74, 76-78, 27, 81-84 (el titol ha d'estar equivocat).
40. Sinodus 2.^a in civitate Hispalis sub die iduum Novembrium anno 9 regnante gloriosissimo principe Sisebuto era 657 (un cànon).
41. Sinodus gesta in provincia Lusitaniae apud urbem Emeritam caput quae digno-scitur esse 12 episcopis in unum collectis anno 18 Recesvinthi era 703: canon 18. Sententiae quae in veteribus exemplaribus conciliorum non habentur, sed a qui-busdam inserta sunt ab ipsis numero viginti tres: 3, 9, 14.
Epistolae decretalium Siricii Papae ad Eumerium, Terraconensem (3) episcopum, Innocentii ad Probum.
Incipit ordo qualiter in Romana ecclesia subdiaconi, Diachoni et presbiteri (4) ordinentur.
Capitulum Gregorii papae de his qui gradus ambiunt.
(Decretalis institutio Euticiani papae quid episcopi in Sinodo debent inquirere.
Epistola Joannis papae ad presbiteros (5).

1. actu. — 2. dia. — 3. Terriconensem. — 4. presviteri. — presviteros.

Apèndix V

Manuscrit Ripoll 105, en l'Arxiu de la Corona d'Aragó, Barcelona. En el llibre: 105 | Coleccion | de Canones | de Dionicio (*sic*) Exiguo. | R. | Escriptura del se-gle XIII, amb 168 folis numerats, 192 × 273 mm., escrit a dos corondells, amb tinta negra i les inicials en blau, vermell i palla. Cada quadern és de 8 pàgines.

La numeració és del segle XVIII, però en fer-la saltaren del foli 79 al 90, i per això, mirant-lo superficialment, sembla que tingui 178 folis i no 168.

(fol. 1). Domino uenerando mihi Patri Stephano uideamus (1). Explicit. Diuina fulgens doctrina (fol. 1^{u2}) obseruans statuta.

Incipit breuiarius ad inquirendum sententias canonum apostolorum.

In primo capitulo de ordinatione episcopi.

Et in .II. de ordinatione presbiterorum et diaconorum vel ceterorum (fol. 2^{u2}).

Et in .L. capit. quod non debeat una mersio in baptisate quasi in morte Domini preuenire (2) sed trina.

Item incipit constitutio et fides Niceni Concilii subditis capitulis suis.

In .I. capite. De eunuchis qui seipsos absciderunt seu a medicis per languorem aut a barbaris uel a dominis desecti sunt.

Et in .II. capite de his qui ex gentibus post baptisma ad clericatus ordinem promouentur et si aliquid per necessitatem aut ab aliis cogentibus aduersus ecclesiasticam facta sunt regulam et aliquod delictum anime circa personam reperitur (3) et a duobus uel tribus testibus arguatur.

In .III. cap. de subintroducendis mulieribus.

Et in .IIII. cap. de his qui ad episcopatum in prouinciis prouehuntur, non a minus quam tribus ordinari pariterque de metropolitano.

In .V. uero capitulo, de excommunicationis tam de clericis quam de laicis simulque per unamquamque prouinciam annis singulis his in anno Concilia celebrari ab episcopis seu quotis (*sic*) temporibus celebretur.

Et in .VI. cap. de priuilegiis que quibusdam ciuitatibus competunt et si quis preter sententiam metropolitani fuerit factus episcopus et a quibus fieri debeat, uel si contentio oritur propter electionem.

In .VII. cap. de episcopo Iherosolimorum Elye.

Et in .VIII. cap. de his qui dicuntur cataroe, id est mundi seu et de bigamis uel si in aliqua persecutione prolapsi sunt siue ne in una ciuitate duo episcopi sint.

In .VIII. autem cap. de his qui ad honorem presbiteri sine examinatione proeucti sunt.

Et in .X. cap. de his qui in persecutionibus negauerunt aut lapsi sunt, et postmodum in clero promoti sunt per ignorantiam.

In .XI. uero cap. de laicis qui negauerunt preter aliquod periculum.

Et in .XII. cap. de his qui abrenuntiauerunt et iterum ad seculum sunt regressi.

In .XIII. cap. de his qui communionem tempore mortis exposcunt, aut si desperatus et consecutus communionem et iterum conualuerit.

Et in .XIIII. cap. de cathecumenis lapsis.

In .XV. autem cap. quod non oporteat demigrari de ciuitate ad ciuitatem, non presbiter, non diaconus.

Et in .XVI. cap. de his qui in ecclesiis in quibus prouecti sunt minime perdurant lici nequaquam debent in aliam ecclesiam recipi, sed ad suas reuerti et nullus audacter ad alium pertinentem ordinare temptauerit non consentiente suo episcopo.

In .XVII. autem cap. de clericis usuras accipientibus et turpilucra sectantes et mutuum dantes centesimos exigunt aut emiola uel aliquid tale prorsus excogitans turpilucris gratia.

Et in .XVIII. (4) cap. de priuilegiis presbiterorum et ut diaconi communionem non porrigant populo, et similiter diaconi sacram oblationem ante episcopum contingant non ita sed in suo mensura permaneant, scientes quod ministri episcoporum sunt inferiores presbiteris nec ut sedeant in medio presbiterorum.

In .XVIII. uero cap. de his qui a Paulo Samosatheno ad ecclesiam ueniunt, similiter et de diaconissis, et omnino de his qui sub regula uersantur.

Et in .XX. cap. de non flectendo genu in diebus dominicis seu in diebus Pentecosten.

Incipit titulus canonum Ancirani Concilii numero .XXIIII.

In .I. cap. De presbiteris qui immolauerunt tempore persecutionis — (iol. 4). Et in .XXIIII. cap. de his — laqueo se peremunt.

Incipit titulus canonum Neocesariensium Concilii numero .XIIII.

In primo cap. De presbiteris qui uxores — (fol. 4^{r2}). Et in .XIII. cap. de numer certo diaconorum.

Titulus canonum Gangrensis Concilii, numero .XX.

In primis incipit synodus Gangrensis.

In primo cap. De his qui nuptias execrantur — (fol. 4^{u1}).

Et in .XX. cap. de his... commemorationibus execrantur.

Titulus canonum antiocheni Concilii numero .XXV.

In .I. cap. de his qui contraria gerunt... — (fol. 5^{r2}).

In .XXV. cap. ut episcopus — quidem pauperes.

Titulus canonum apud Laoditiam Phrìgie congregati numero .LVIII. et subscriptio.

[I]n .I. cap. de bigamis — (fol. 6^{r2}). Et in .LVIII. cap. que psallere uel legere in ecclesiis conuenit.

Incipit canonum concilii apud Constantinopolim congregati numero .III. qui fuerunt sub Theodosio piissimo Imperatore dispositi et episcopis .CL. hee diffinitiones exposite sunt ab episcopis .CL. qui in ipsum apud Constantinopolim conuenerunt quando beatus Nectarius episcopus est ordinatus.

In .I. cap. ut ea que apud Niceam statuta (5) sunt... — (fol. 6^{u1}). In .III. vero cap. de Maximi illicita (6) ordinatione simul cum expositione fidei .CL. sanctorum Patrum qui Constantinopolim congregati sunt. Titulus canonum Calcidonensis Concilii numero .XXVII. In primo cap. de canonibus unius cuiusque concilii — (fol. 7^{r2}). In .XXVII. cap. de his qui rapiunt puellas.

Explicit textus calcidonensis Concilii.

Incipit Constitutio et fides eiusdem Concilii.

[D]e pace ut nullus a proximo suo dissonet quia non quiescit nequissimus zizania inspergere noui aliquid contra ueritatem.

(fol. 7^{u1}) monachi aut laici anathematizari.

Titulus canonum Sardicensis Concilii numero .XXI. In primo cap. De episcopis etiam laica communiore priuandis qui ciuitates mutauerint (7) — (fol. 8^{r1}). In .XXI. Cap. De his suscipiendis (8) — custodiat ecclesia catholica.

Titulus canonum [concilii] congregati apud Cartaginem numero .XXXIII.

[I]n primis constitutio in qua inuenire possumus exemplaria statuta Niceni Concilii, sed et que hic salubriter a nostris decessoribus secundum Concilii formam ordinata sunt, et exemplaria fidei et statuta Niceni synodi que ad nostrum concilium per beate recordationis predecessorem qui interfuit Cecilianum episcopum allata sunt, sed et que patres exemplaria sequentes hic constituerunt, uel nunc communi tractatu statui-mus, his gestis ecclesiasticis inserta manebunt ut hic infra cautus lector inuenire potest, et quod statuta Niceni concilii in .XX. capitulis inuenta sunt, sicut in superioribus inueniuntur adscripta, ac deinde que in conciliis africanis (9) promulgata sunt actis presentibus inserta noscuntur.

In primo autem cap. Ut que in Niceno concilio statuta sunt omnimodo seruentur — (fol. 9^{r2}).

In .XXXIII. cap. ut presbiteri — uel presbiteris suis.

Titulus canonum diuersorum conciliorum Africane (10) prouincie numero .CV.

Incipit constitutio de eo quod recitata sunt in isto synodo diuersa concilia uniuerse prouincie Africe transactis (11) temporibus Aurelii Cartaginensis episcopi celebrata.

Gloriosissimo imperatore Theodosio (12) et ceteri cons. Yppon. regio in secretario Basilece pacis.

Cetera gesta huius concilii ideo descripta non sunt, quia ea qui ibi statuta sunt, ni superioribus probantur inserta. Item de Concilio Cartaginensi (13) ubi multa sunt constituta in scretario basilice restitute. Et item allocutio ad episcopos Aurelii Cartaginensis episcopi. Item et istam suprascriptioem uel legationem que in isto synodo constituta est pleniter in canone reperire (14) potestis.

In primo (15) cap. quod nichil de Ypponensi concilio sit emendandum excepto de indicatione dici sancte Pasche — (fol. 10^{r1}). In .XXIII. cap. ut episcopi... sine formata nauigent.

Et in ipso concilio Legati ad imperatores infrascripti diriguntur episcopi pro confugientibus ad ecclesiam et in eodem concilio de ydolorum reliquiis auferendis et de aliis rebus quamplurimis seu et de clericis instructis.

Et in .XXIII. cap. ut paruuli apud — (fol. 10^{r2}) et in .XXXII. cap. De Equitio episcopo dampnato et his similia.

Et in hoc concilio littere leguntur Anastasii Romani pontificis.

De donatistis catholicos episcopos ammonentes in ecclesia Carthaginensi (16) cum condesissent ex Africanis (17) omnibus prouinciis episcopis quos eorum subscriptio manifestat. De hereticis et scismaticis uel donatistarum insidiis et improbitatibus sicut in plenario canone habetur.

In .XXX. autem .III. cap. ut cum donatistis lenius agatur... — (fol. 11^{r1}) et in .LII. cap. ut ab episcopo — subscribantur epistole.

Et isto cap. uel concilio preterita decreta firmantur et quod ecclesie sancte unum est corpus omnium membrorum (18) caput est, et in ipso cap. inuenire possumus ut consensus omnium manifestetur et ut concordati simus placitis decretorum quia in pace consistit ueritas uel concordia sicut ipse canon manifestat.

In .LIII. uero. cap. — (fol. 14^{r1}). In .CV. cap. Incipit epistola Concilii Africani ad papam Celestinum — (fol. 14^{r2}) inuenire potestis.

Incipit titulus canonum decretorum pape Syricii numero .XV. excepto salutatione quam fecit Syricius Himerio episcopo Terraconensi (19) in qua continet de sua ordinatione uel successi post Damasco (*sic*).

Et responsum non denegauit Himerio officii sui consideratione quia non est nobis dissimulare uel tacere libertas ut cunctis christiane religionis malus zelus incumbat et portemus onera (20) omnium qui grauantur sicut apostolus Petrus in omnibus nos protegit.

In primo cap. De Arrianis — (fol. 14^{u2}) In .XV. autem cap. Ut si — subnexa sunt. Incipit titulus decretorum pape Innocentii. numero .LVII. excepta epistola regularis ipsius que in primis est.

Si ecclesiastica instituta ut sunt nulla diversitas — (fol. 15) in ordinibus uel consecrationibus haberetur, que in diuersis locis uel ecclesiis uidentur humana presumptione corrupta et ab omnibus debere seruari, nec aliunde accipere exemplum quod ecclesia Romana custodit et unusquisque suos uel alios qui a Romane ecclesie institutionibus errant aut commoneat aut indicare non diferat (21) qui sint qui nouitates inducunt aut alterius consuetudinem esse seruandam existimant.

In primo cap. De pace — I aixi fins al fol. 28^{u1}. Abans dels títols fa un resum de cada Decretal. D'aquestes n'hi ha:

- 4 de Zòsim, fol. 117^{r2}-118^{u1};
- 4 de Bonifaci, fol. 118^{u2}-121^{r1};
- 22 de Celesti, fol. 122^{r1}-127^{u1};
- 49 de Lleó, fol. 127^{u1}-143^{u1};
- 6 d'Hilari, fol. 143^{u1}-147^{u1};

- 2 de Simplicii, fol. 147^{u1}-148^{r2};
 2 de Fèlix, fol. 148^{r2}-150^{u2};
 28 de Gelasi, fol. 151^{r1}-156^{u2};
 8 d'Anastasi, fol. 156^{u2}-159^{u1};
 5 de Simmac, fol. 159^{u1}-169^{u1};
 4 d'Hormisdas, fol. 169^{u1}-173^{u2};
 17 de Gregori Junior, fol. 173^{u2}-176^{r2}.

(fol. 28^{u2}) Incipiunt ecclesiastice regule sanctorum apostolorum prolate per Clementem ecclesie Romane pontificem que ex grecis exemplaribus in ordine primo ponuntur, quibus quamplurimi quidem consensum non prebuere facile, et tamen postea quedam constituta pontificum ex ipsis canonibus assumpta esse uidentur.

Incipiunt canones apostolorum de ordinatione episcopi. Episcopus — (fol. 31^{u2}). Expliciunt canones apostolorum. Incipit constitutio et fides Niceni Concilii subditis capitulis suis.

Facta est autem hec synodus apud (22) Niceam Bitinie consulatu Constantini Augusti et Licinii .XIII. Kalendarum Iuliarum qui est apud Grecos .XVIII. dies mensis eorum; secundum Alexandros XXXI, et placuit ut hec omnia mitterentur ad episcopum Urbis Rome Syluestrum. Credimus in unum Deum — (fol. 32^{r1}) anathematizat catholica et apostolica ecclesia.

Incipit prefatio sancti Concilii. Concilium sacrum — mella fluit. De eunuchis — (fol. 34^{u1}) per soluere. Expliciunt canones.

Et scripserunt .CCC XVIII. qui eodem concilio conuenerunt. Osius episcopus ciuitatis Cordubensis (23) prouincie Spanie dixit. Ita credo sicut superius scriptum est. Victor et Uincentius presbiteri Urbis Rome subscripserunt. Prouincie Egypti (*l'ordre de les subscripcions està alterat*) — (fol. 38^{r1}) (*després del Concili d'Ancira*). Et subscripserunt .XVIII. episcopi qui in eodem concilio conuenerunt. Uitalis — Germanos. Expliciunt canones Concilii Ancirani. (*Comença el de Neocesarea*) — (fol. 39^{r1}) superius scripta. Incipit synodus Gangrensis prefatio. Dominis — (fol. 49^{u2}) susceperunt obseruandum. Incipiunt — (fol. 44^{r1}) adprobate. Et subscripserunt... Eusebius — Theodorus — Textus... Laudicensis — (fol. 47^{r2})... regule Constantinopolitani — esse uideantur. Expositio fidei .CL. sanctorum qui Constantinopolim congregati sunt. Credimus in unum Deum — (*en el marge hi ha una nota amb escriptura del s. xiv que diu: In cronicis fratris martini anno .CCCLXX. quod hec est forma quam latina confessio predicat in ecclesiis, idem dicit*) (24) magister sententiarum, dist .XI. caput greci tamen). (fol. 48^{r1}) futuri seculi. Amen. Et subscripserunt episcopi .CL. qui in eodem concilio conuenerunt. Nectarius — (fol. 52^{r1}) Explicit textus Calcidonensis Concilii. Incipit constitutio et fides eiusdem Concilii. Aetius — (fol. 47^{u1}) Ualerianus Afrus. Expliciunt canones Calcidonenses. Incipiunt canones Sardicensis numero XXI. De episcopis etiam laica communione priuandis — (fol. 58^{u2}) C. XXI... humanitas ei est exhibenda. Omnis synodus dixit. Uniuersa que constituta sunt catholica ecclesia uniuerso orbe diffusa custodiat et subscripserunt qui conuenerant.

Incipit subscriptio episcoporum. Osius ab Spania Cordubensis. Uincentius de Capua, legatus sancte ecclesie Romane. Florentius ab Spadoniis de Merita. Custus ab Spaniis de Cesarea Augusta. Maximus a Tuscia. Porfirius a Macedonia de Philippis. Eutherius a Procia decanus. Moistus a Thesalia de Thebis. Dioscorus de Tratia. Lucius a Thratia de Cainnopolim. Euagrius a Machedonia de Eraclianopolim. Zozimus ab Alexander ab Achaia de Moremis et ceteri. Et subscripserunt omnes episcopi prouinciarum uel ciuitatum. Expliciunt canones Concilii Sardicensis. Incipiunt canones Cartaginensis.

Post Consulatum — (fol. 65^{r1}) usurpare. Explicit canon concilii Cartaginensis. Incipiunt canones conciliorum diuersorum Africane (25) prouincie numero .CV. Recitata sunt — (fol. 66). (*En el cànon. XII (PL, 45, 67, 195) en la paraula "Ut (26) scenices" hi ha un reclam i en el marge, la mateixa mà que ha escrit el còdex hi ha afegit: "qui nudicum feminis coeunt. uiri qui femineis uestibus utuntur. uel si femine uirilibus induuntur uestibus uel si iocularis sunt". Des del fol. 59^u fins al fol. 67^u són bastant freqüents les esmenes marginals amb paraules del tot diferents del text).*) (fol. 73^{u1}) et prelecti subscripsi. In hoc concilio preterita decreta firmantur. Incipit concilium Miliuitanum sub Archadio et Honorio imperatoribus Gloriosissimis — (fol. 77^u) (*falta el paràgraf que posa Migne, loc., cit., 214, "De executoribus ecclesie".*) — (fol. 96^{u2}) domine frater. Explicit Africani concilii (*sic*).

Incipit epistola decretalis pape Syricii (*manca el prefaci de Dionís el Petit a Julià prev., del titol de Santa Anastàsia.*) — (fol. 99^{u2}) (*al final de la 2.ª Decretal d'Innocenci hi manca la data.*) (fol. 124^{u2}) — XIII... esse contrarium. Expliciunt auctoritates preteritorum sedis apostolice episcoporum de gratia Dei et libero uoluntatis arbitrio. Celestinus... Cuperemus quidem — (fol. 43^{r1}) sententia roorentur. De Donato nouatianorum episcopo et de maximo ex donatistis. II. Donatum autem Sciacensem episcopum — catholicum se esse manifestet.

De Aggaro et Tyberiano qui ex laicis fuerant ordinati. III. De Aggaro uero — scire ualeamus. De uirginibus sacris etc. IIII.

Ille autem familie Dei — (fol. 43^{u2}) se uel corpore perdidisse.

Expliciunt decreta pape Leonis (*com es pot veure per l'index copiat més endavant, aquí canvia l'ordre. Migne posa Gelasi, Anastasi i després Hilari*) Incipiunt regule pape Hylari — (fol. 148^{r2}) Expliciunt constituta pape Simplicii.

Incipiunt constituta pape Felicis exemplaria gestorum quibus alligatum est precepta pape Felicis.

Flauio Boetio — (fol. 150^{u2}) Explicit pape Felicis (*sic*).

Incipiunt epistole pape Gelasii. Generale decretum ad omnes episcopos de institutis ecclesiasticis moderate pro temporis qualitate dispositis. I. Necessaria rerum — (fol. 156^{u2}) Presidio vv. cc. cons. Epistola, pape Anastasii Urbis Rome ad Imperatorem Anastasium pro pace Ecclesiarum (27) gloriosissimo et clementissimo filio Anastasio augusto Anastasius episcopus. Exordium pontificatus mei — (fol. 159^{u1}) Explicit epistola pape Anastasii.

Post consulatum Paulini. u. c. die Kalendarum marciarum in basilica beati Petri apostoli synodo presidenti beatissimo, cum .CC. XVII. episcopis, papa Simaco, Suggestio Fulgentii Archidiaconi ecclesie Romane de congregata synodo ex precepto pape Simachi. I. Beatitudo uestra — (*en la 2.ª de Símac, fol. 162^u, l'ordre dels assistents és diferent de Migne*) — (fol. 173^{u2}) considerat propheta in psalmo. Incipiunt constituta pape Gregorii. In nomine Domini — (fol. 176^{r2}). Explicit constituta pape Gregorii sub anathemate interdicta.

Incipit canon sancti Syluestri pape Urbis Rome. et .CC. LXXXIII. episcoporum.

Fecit hos gradus in gremio synodi — (fol. 176^{u1}) expectare iudicium.

Canon Niceni. Habent enim terribilem iudicem cui pertinent, et non nobis de illis, nisi in fraternitate quia in utroque seculo ab eo iudicentur. Item. Corepiscopus (28) iudicare melius est quia in iudicio Altissimi est eorum iudicium, qui eis dedit potestatem ligandi atque soluendi. Item. Christus imaginem Dei habet, ita Christus imaginem Christi.

1. uideamur, Migne.—2. prouenire, M.—3. repperitur, M.—4. XVIII.—5. constituta, M.—6. illicita, M.—7. mutauerunt, M.—8. De suscipiendis his, M.—9. affricanis.—10. Affricane.—11. trasnactis.—12. Theodosio.—13. Cartaginense.—14. repperire.—15. Migne segueix la numeració començada en el Concili anterior i així aquest I correspon al XXXIV.—16. Carthaginense.—17. affricanis.—18. membrorum.—19. Taraconensis.—20. honera.—21. differat.—22. apud.—23. Cordobensis.—24. dt.—25. affricane.—26. Et.—27. ecclesiarum.—28. Corepc.

Apèndix VI

Una mostra de cartes formades són les d'Arnulf, bisbe de Vich, ja citades més endavant, i publicades amb molta cura per Villanueva i *España Sagrada*.

Encara que la que publiquem aquí sigui ja editada per Zeumer, *Monumenta Germanicæ Historica*, Formulae, p. 563, n. 20 i pel senyor Valls en l'article de la *Miscelânea Finke*, ho fem perquè és difícil a casa nostra trobar aquestes dues obres.

Exemplar formatarum (1). Reuerentissimo Almiflucque (2) religionis cultu (3) sincerissimo (4) sancte illius sedis archiepiscopo, uel episcopo, Aduentius (*) reuerende Mettensis (5) ecclesie ac plebis ipsius humilis famulus in Christo pastorum principe mansuram (6) cum zandio prosperitatis et perpetuitatis gloriam. Decreta sanctorum trecentorum decem et octo Patrum Nicea constitutorum saluberrima seruantes, Deo dignam piamque fraternitatem uestram canonicè aggredimur (7) et sub nomine formate epistole reuerenter uestram sanctitatem adimus, uobis uidelicet intimando, quia (8) presenti presbitero uel diacono uel (9) subdiacono nomine illo (10) has (11) dimissorias dedimus litteras, quem in nostra (12) Diocesi ecclesiastice educatum de ordine clericatus ad illum proueximus gradum, ut his canonicis (13) munitus apicibus cum nostra licentia ei (14) in uestra Parrochia sub defensione (15) ac regimine uestre care dilectionis degere liceat, et ut eum, si morum probitas et doctrina dignitas (16) suppetit, ad ecclesiasticos ordines promoueatis fideliter annuimus, et in sinu sancte matris ecclesie canonicè fouendum ac regendum committimus (17). Hanc ergo epistolam grecis litteris hinc inde munire decreuimus et annulo (18) ecclesie nostre bullare censuimus. Christus, pastorum princeps, fraternitatem uestram ad custodiam sui gregis diu Nobis conseruet incolumem. [Amen.]

1. foraratarum.—2. Almelicque; Almepicque, Valls.—3. culto.—4. cinserrissimo.—5. Metensis.—6. mansura.—7. agredimur.—8. quam.—9. seu, Zeumer.—10. illius.—11. hac.—12. nostram.—13. canonacis.—14. et.—15. deffensione.—16. dignitatis.—17. committibus.—18. anulo.

Apèndix VII

L'original [A], Arxiu Capitular de Vich, caixó 6, núm. 3035.—Publicat per Villanueva, *Viage lit.*, VI, 325, ap. XXXVIII.

B. (**). Dei gratia Toletane aeclesie archiepiscopus, Apostolice Sedis legatus B. (***) Terrachonensi (1) episcopo salutem. | Cum sancta et uniuersalis apostolica teneat aeclesia Concilia celebrari non oportere preter sententiam Romani Pontificis, ualde miramur super presumptione tua quod nobis inconsultis postquam apostolice Sedis | uices tam in tota Yspania quam etiam in Narbonensi prouintia indultas esse audiuisti sinodum conuocare | presumpsisti, si uero licitum fuit legendo decreta mihi Pape et auctoritatem (2) Nicene sinodi reperire (3) | poteris. Nos igitur non parum

(*) Bisbe de Metz (a. 858-875).

(**) Bernat, arquebisbe de Toledo.

(***) Berenguer, bisbe de Vich i arquebisbe de Tarragona.

letaremur si ratio puteretur nos concilium celebrare debere; sed quia non uidemus, dedecus et contemptum Romane ecclesie dissimulare non audemus. Ideo Apostolica auctoritate ne concilium conuocare presumatis interdiciamus et ut presentiam uestram nobis in festiuitate sancti Michaelis, remota omni occasione, ubicumque fuerimus in Yspanis exhibeatis (4) eadem auctoritate iniungimus auditorus preceptum Pape per nos uobis directum.

Respecte a la data, Villanueva, VI, 213, sembla que indiqui l'any 1090. Moncada (*Episcopologio de Vich*, I, 377) es decanta per 1097, mentre que el P. Fita, i amb tota certesa, la fixa en 1093, entre maig i agost (*Bol. de la R. Acad. de la Hist.*, IV, 303).

1. Terragonensi. — 2. auctoritate, A. — 3. repperire, A. — 4. exhibeatis, A.

Apèndix VIII

Bibliografia d'Antoni Agustí

Antiquae Collectiones Decretalium. — Lleyda, 1576; Roma, 1583 (*); París, 1609; Id. 1621; Luca, IV, 1767.

Dialog. XL de Emendatione Gratiani. — Tarragona, 1586 (**); París, 1607; Id., 1672; Id., 1676; Id., 1760; Id., 1777; Luca.

De Emendatione Gratiani libri II. — París, 1679; Venècia, 1768; Id., 1786; Luca.

Biblioteca Antonii Augustini librorum manuscriptorum grece et latine index. — Tarragona, 1586; Luca, VII.

Epitome Juris Pontifici veteris. — Tarragona, 1587 (1.ª part solament. La bibliografia cita una edició de 1686 que no hem sabut trobar; segurament serà la de 1587); Roma, 1611; Id., 1613 (1.ª part); Id., 1614; París, 1641; Luca, V (1.ª part) i VI.

Canones poenitentiales. — Tarragona, 1582 (algunes bibliografies citen una edició de Tarragona, 1581, però són totes de 1582); Venècia, 1584; París, 1641; Viena, 1764; O. O., Luca, III.

De quibusdam veteribus canonum ecclesiasticorum collectoribus. Iudicium et censura. — Roma, 1611 (al principi de la 2.ª part de l'*Epitome*); Luca, III.

Notae in canones LXXII, ab Adriano Papa adversus falsos accusatores, et opressores Episcoporum, et Pontificum in gratiam Ingelranii Mediomatricum Episcopi, Romae tunc legentis, collectos, et communicatos Indictione IX anno 785. — En la col·lecció de Concilis Severino Bini, V, fol. 555. any 1618, i Luca, III, p. 345.

De Synodis et Pseudo Synodis commentarii. — Luca, O. O., V.

Institutionum Juris Pontifici fragmenta duo. — Luca, O. O., VII, p. 3.

Entre els manuscrits queden:

Observationes de Synodis et collectoribus canonum. — O. O., III, 3.

Editio, sive interpretatio Canonum Concilii Niceni ex Arabico. Cum censura et concordia eorumdem.

El seu nebot parla, demés, de *Concilia graeca et latina* (O. O., II, p. XCVII), que es conjectura que podrien ésser els editats a Roma en 1608.

(*) Les *Biblioteca antiqua* i *nuera* de Latassa diuen Roma, 1533; evidentment és una errada.

(**) Latassa diu 1587.